

సద్గుణాంతరిమంగళము సర్వానుచవిభక్తిమానసనెనుదసర్వేషుయ
 న్నవ్యతితదవ్యయన్ || ౧ || యల్లి గంయదవ్యచనంయచవిభక్తిర్విశే
 ష్యస్య | తల్లింగంతదవ్యచనంసాచవిభక్తిర్విశేషణస్యాపి || ౨ || లింగసం
 ఖ్యావిభేదపివిశేషణవిశేష్యతా | విభక్తిపునరైవవిశేషణవిశేష్య
 యోః || ౩ || సన్యాన్నియశలింగేషు తెషులింగవిశేష్యవత్ | త్యదా
 దిమక్వచిల్లింగం విభేదోద్దేశ్యగంభవత్ || ౪ || విశేషణంపురస్కృ
 త్య విశేష్యంశదనంతరమ్ | కర్తృకమక్రియాయక్రమేతదన్వయ
 లక్షణమ్ || ౫ || విశేష్యంతుప్రధానంసావ్యదప్రధానం విశేషణమ్ | ద్వా
 భ్యాంయగ్మమితిప్రోక్తం త్రిభిష్క్వైర్విశేషకం || ౬ || కాలాపకంచ
 తుభిః సన్యత్రమాధ్వంతులకలమతం | లభయోర్లబ్ధయోస్తదవ్యజ్జద
 యోర్వబయోస్తథా || ౭ || రలయోర్బలయోశ్చాంతే సవిచగ్వాపినగ్వా
 యోః | సవిందుకావిందుకయోస్సావ్యదభేదేనకల్పనమ్ || ౮ || (ఇదమః
 ప్రత్యక్షగతం) ఇదమస్తుచన్నికృష్టం) సమిపతదవతిః పైతవోదూ
 వం | అదసస్తువిప్రకృష్టం తదితిపరోక్షేవిజానీయాత్ || ౯ || ఈషద
 ధైక్రియాయోగేమర్యాదాభివిభోచయః | సతచూతః జితవిద్యాదావ్య
 క్యస్తరణయోరజీత్ || ౧౦ || వష్టివాసురిల్లావమవావ్యోరుపనగ్వా
 ఆపవైపహలంతానాం యథావాచానిశాదిశా || ౧౧ || వగాహః, అవ
 గాహః || పిథానం | అపిథానమిత్యాది || ౧౨ || ఉపనగ్వాణధాత్వర్థో
 బలాదన్యఃప్రతీయతే | ప్రహారాహారసంహారవిహారచరిహారవత్ || ౧౩ ||
 భాత్యథాచాధతేకశ్చిత్కశ్చిత్తమనువత్తలే | తమేనవిసప్తవ్యసృ
 వసగ్వాతిప్రిధా || ౧౪ || కవచముంచతి || త్వజశీత్యథాః || ఆముం
 చతి | బధ్నాతీత్యథాః | ఏవంతిష్ఠతిప్రతిష్ఠతే ఇత్యాదౌభాత్యర్థబాధః
 ఆగచ్ఛతీత్యతః అధ్యాగచ్ఛతిపర్యాగచ్ఛతీత్యాదౌ సవిశేషః || యన
 క్రిత్యతస్సంయునక్రిత్యాదౌవిశేషః ఇత్యాదిక్రమేణోదాహరణంప్ర
 పరా, అవ, అను, అవ, నిస్, సిన్, యన్, యన్, ని, ఆజ్, ని-అని, అపి, అ

తి, సు, ఉత్, అభి, ప్రతి, పరి, ఉప, ఏతే ప్రాదయో ద్వావింశతిరుపసగ్రాః
 || ప || లద్వితమా నేతద్వేదేహు లెలుజ్జిట సథా । విధ్యాశిష్యానులిక్ష్
 లాటౌల్యజ్ఞుటౌలుశ్చవిష్యతి || ౧౪ || ప్రధానకర్తృత్వాన్యాయే లాదీ
 నాహుద్వికర్తృత్వాం || అప్రధానేమహదీనాం యోగైకైర్ద్రుత్వకర్తృణి ||

అకమకస్సకమాచద్వికమాచద్వికత్వకః । చతుర్థాధాత
 పస్తేఘః ప్రాయశోలాదయోష్టధా || ౧ || వివక్షాభజతా నేపి ప్రయో
 గాస్సుస్థిరనేకధా । ధాతౌరకమకాత్కత్వభావయోస్సు ఏలకాదా
 దయః || ౨ || సకమకాత్కత్వతరిదకమణ్యపిలదాదయః । ద్విక
 మకాత్కత్వతరిచ గౌణైముప్యేచకమణి || ౩ || ప్రయోజకేకతరిచ
 కమణిస్సుద్వికత్వకాల్ । ఏతేష్టధాప్రయోగాస్సు స్థిరనేపివైవ
 ష్టికాయథా || ౪ || (క్రియమాంతుయత్కమకస్వయమేవప్రసిద్ధితి । సు
 కరైస్స ఏనుజైర్వస్తాత్కమకశేతితంవిదుః || ౫ ||) సౌకర్యద్యోత
 నైతత్కరావ్యపాపస్యావినక్షయా । కమణికత్వకాసాన్యచ్చైత్వ
 యోగికమకతరి || ౬ || ఏవంకరణకత్వాది ప్రయోగాలధలక్షణం
 కమకాసన్యక్రియాకత్వయక్తోకమకకారితః || ౭ || కత్వకర్త
 క్రియాయుక్తప్రయోగసాన్యత్వకమకః । కమకద్వయక్రియాకత్వ
 సంయుక్తసాన్యద్వికమకః । యత్రకత్వత్వతీయాసాన్యత్కమకణి
 ప్రథమాధవెత్ । సకమణిప్రయోగసాన్యత్క్రియావాచకసంయుతః
 || ౮ || కత్వత్వతీయానుగాభవే ప్రయోగసాన్యత్క్రియాయుతః । ప్ర
 థమాంతద్వితీయాంతకమకభ్యాం క్రియయాసహ || ౯ || యత్రకత్వత్వ
 తీయాసాన్యత్సద్వికమకకమణి । ప్రథమాంతత్వతీయాంతకత్వభ్యాం
 క్రియయాసహ || ౧౦ || యత్రకర్తద్వితీయాంతసద్వికత్వకకతరి ||
 కశ్చకద్వయంతృతీయాంతం ప్రథమాయప్రసిద్ధి ౧౧ || క్రియాయుతః
 ప్రయోగోయం సాన్యద్వికత్వకకర్తృణి । ఏవమష్టప్రయోగాస్సు స్థిర
 ధసాన్యత్కర్తృత్వరతి || ౧౨ || ప్రయోగాయంక్రియాకర్తృయక్తోకర్తృ

తురితః । కర్తృత్వేకరణాదీనాం ప్రాయశస్సన్యత్సకర్తకః ॥ ౧౩ ॥
 రామోదిరాజలైరామోభూమండలమపాలయత్ । రామచంద్రాదక్షి
 వఃకులలోకమగిరయత్ ॥ ౧౪ ॥ రామేశాలభ్యతయశోరామేశాభూ
 యతక్షితౌ । రామేణకుంభకణఃప్రాగనీయతసురాలయమ్ ॥ ౧౫ ॥ సతే
 సరాఘనస్సేఘం బంధయామాసవారిధౌ । రామేణకపిభిస్సేతురకా
 రకార్యతచలాశంయే ॥ ౧౬ ॥ రామసంస్పర్శనాచేఛవంసవ్యయంభనుర
 భ్యతి । రామదాణస్య ప్రసారాక తరసాస్వయమచ్చినత్ ॥ ౧౭ ॥ శిషు
 నుభవసంమజ్జపచికలంబృంభణనభసరోదభహసనమ్ । కుటిలాత్సుక
 తేభ్యమణంయతసంక్షరణంజరణంశకనంక్లానిః ॥ ౧౮ ॥ వృద్ధిక్షయభయజీ
 వితమంజంబజ్జానత్రాస్థిలిహగంణమ్ ॥ శయనక్రిడారుచిచ్ఛిగ్ధకంఠా
 తుగణంతమకర్తకమాహుః ॥ ౧౯ ॥ శామ్యతిధ్వనతి । మజ్జతి । కండ
 తి । జృంభతే । దభ్యేతి । రొదితి । హసతి । హూఘతి । ఉత్కృత
 తే । భ్రమతి । యతతే । క్షరతి । జీవ్యతి । శక్నోతి । గ్లాయతి । వర్ధ
 తే । క్షీయతే । విభేతి । జీవతి । మ్రియతే । లజ్జతే । అస్తి । తిష్ఠతి ।
 జాగతి ॥ శైతే । క్రిడతి । రొచతే ॥ దీప్యతే । ఏవంక్రమేణోదా
 హరణాని తత్రదర్శకాని వోద్దవ్యాని ॥ ౨౦ ॥ ధాతౌరధాంతరేవత్రైర్ధా
 త్వధైనోపసంగ్రహత్ । వ్యసిద్ధైరవివక్షాతః కర్తృణామికాక్రియా
 ॥ ౨౧ ॥ వసతిభారం । అర్ధాంతరే । నదీవహతి । స్వందతత్తత్సథాః ॥
 ధాత్వధైసంగ్రహం । న్యత్యతి । గాత్రివిక్షిపతి । జీవతి । పాణాకా
 ధారయత్యాది । స్పృశిద్ధైః । మెఘావహతీత్యాది । కర్తృణోఽవివ
 క్షణాః । పితాన్నయస్యశృణుతేనకి ప్రభురిత్యాది ॥

వికరణశ్రితసర్వస్వకటాక్షాకలఖోదరాత్ । దర్వాప్రచాయాం
 బుధేస్తీరే సురైశ్చోదాత్సుగాంమరిః ॥ ౧ ॥ కర్తాచకర్తకరణం సం
 ప్రవాసంతత్రైవమ్ । అసాహసాభికరణైశ్చత్యాహుః । కారణాషట్ ।
 కర్తాభవతి ధాత్వధైసావితంధ్యైజివివక్షితః । కర్తృస్యాత్క్రియయాక
 న్తురాప్రదిష్టతమంహియత్ ॥ ౩ ॥ కరణంస్యాత్క్రియాసిద్ధౌ ప్రకృష్ట

మువకారకంక ర్థణాయమభిప్రేతిసంప్రదానంసఉచ్యతే॥౪॥అపాదా
 నమసాయేయద్భుమతదచలంచలంక్రియాధారోధికరణంకర్తృకర్తము
 ఖనయః॥౫॥ ఏతేహంక్రియాయాయోగ సంజ్ఞాకర్తాదికాభవేత్ । వి
 వక్షాతఃకారకాణిభవేయఃకర్వదిదన్యథా॥౬॥ దుహ్యచ్ఛుద్ధఃకుభిప్ర
 చ్ఛిచిచ్ఛబ్రూచ్ఛశాసుజమద్భుమామ్ । కర్తయశ్చాన్యదకథితంతథాస్యా
 స్త్విహ్యకృష్వహామ్॥౭॥ దుహదీనాందావదశానాంతథానీప్రభృతీనాం
 దతుర్తాం కర్తణాయమ్యజ్యతే । తదేవాకథితంకర్తేతి పరిగణనం
 కర్తవ్యమిన్యర్థః । గాంధోద్దివయః । బలియాచలేపసుధామ్ । తం
 బాలానాదనుపచతి । గ్రాణాంతందండయతి । వ్రజమవరుణధిగాం ।
 మాణవకంపంథానంపృచ్ఛతి । వృక్షమపచినోతిఫలాని । మాణవకంధ
 ర్తంబ్రూతేశాస్తివా । శతంజయతిదేవదత్తం । సుధాంక్షీరనిధీం మ
 థ్ఘాతి । దేవదత్తంశతంముష్టాతి । గ్రామమహంసయతి । హంతి । క
 ర్తతి । వహతినా । అర్థనిబంధనెయంసంజ్ఞా । బలింభిక్షులెపసుధామ్॥
 మాణవకంధర్తంభాషతే । అభిధత్తైవక్రియాది॥సూ॥ అధిశీష్ఠాస్థాసాం
 కర్త । అధిపూర్వాణామేషామాధారిః కర్తస్యాత్ । అధిశేతే । అ
 ధితిష్ఠతి । అధ్యాస్తేవావైకుంఠంహరిః॥సూ॥ ఉపాన్వధ్యాజ్యనః । ఉ
 పాదిపూర్వస్యపసలేరాధారిఃకర్తస్యాత్ । ఉపసతి । అనువసతి । అ
 ధివసతి ఆవసతివావైకుంఠంహరిః॥వా॥ అకర్తకథాతుభిర్వ్యోగేదే
 శః కాలాధానోగంతవ్యధావచకర్తసంజ్ఞకఇతివాచ్యమ్ । కురూన్
 స్వపితి । మాసమాస్తే । గోదోహమాస్తే । క్రొశమాస్తేఇత్యాది కర్
 మేనాదాహరణం॥సూ॥గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్తాకర్తకాణామ
 ణికర్తానణా । గత్యాద్యర్థానాం శబ్దకర్తకాణామకర్తకాణాంచాణా
 యఃకర్తానణా కర్తస్యాత్ । ప్రత్యవసానం భక్షణం॥ శత్రూనగమ
 యత్స్వగ్ం వేదార్థంస్యానవేదయత్ । ఆశయచ్ఛామృతందేవాన్వై
 దానధ్యాయద్విధిమ్ । ఆనయత్సలిలేపృథ్వీయస్స మేత్రిహరిర్గతిః॥

శ్రీరస్తు
శ్రీహయగ్రీవాయనమః

స్తారస్తారహయగ్రీవం బాలపుత్రత్వత్తిసిద్ధయే । సమాసచక్రవర్త్య
 ద్యుతస్య తేనప్రమాణకః ॥ ౧ ॥ సమథాపదసంఘాతస్సమాసోఽవ్యక్త
 వద్యభావః । తదర్థబోధకంవాక్యంవిగ్రహస్సద్విధామతః ॥ ౨ ॥ లోక
 కోఽలౌకికశ్చైతి ప్రయోగాహాన్తులౌకికః । అలౌకికఃప్రక్రియార్హః
 ప్రయోగానన్తఃకులతః ॥ ౩ ॥ ద్విధాసమాసస్సమాన్యవిశేషాహ్వయ
 ధేదతః । సుపుష్పేతిసమాసస్సాన్యత్సామాన్యోఽనన్యసంజ్ఞకః ॥ ౪ ॥
 త్పైతృద్వికసమానైకశేషసనాద్యంతథాతురూపాః పంచమృత్యయః । ప
 రాధాభిధానంవృత్తిః । పృత్యభావబోధకంవాక్యం విగ్రహః ।
 సచద్వివిధః లోకకోఽలౌకికశ్చ పరినిష్ఠితత్వాత్సాధుర్లాటికః । ప్ర
 యోగానహోసాధురలౌకికః । తత్ప్రవీకాణీకధాచలక్షణసామర్థ్యవిశి
 స్టపదసంఘస్సమాసః । తదర్థబోధకవిగ్రహవాక్యం ద్వివిధంలౌకికమ
 లౌకికంచైతి । తత్ప్రరాజ్ఞాపురుష ఇత్యాదివిగ్రహాచాక్యంలౌకికం
 కప్రయోగార్హంసాధు రాజకజన్ పురుషసుఇత్యాదివిగ్రహాచాక్యం
 శాస్త్రప్రక్రియార్హమలౌకికంయోకే ప్రయోగాగార్హమసాధు । తత్స
 రుమాదివిశేషసంజ్ఞాహాన్యస్సుపుష్పేతి సమాసస్సామాన్యసమాసః స
 ద్వివిధః ॥ నామపూర్వపదోఽన్యయపూర్వపదశ్చైతి । తత్కాద్యోయ
 థా । పూర్వంభూతాభూతపూర్వః । విస్పష్టంపఘఃవిస్పష్టపఘః । వా
 గర్థసదృశేవాగధావివ । అన్యయపూర్వపదోయథా । సవీకధా
 నైకధావీపంనాంలరీయకమిత్యాది ॥ అథవిశేషసమాసానాహ త్రిమ
 హాగ్నైయపురాణై ॥—॥ యోధాసమాసాన్సంక్షేపాదప్రావింశతిధా
 పునః । నిత్యానిత్యత్వధేదన లుగలుక్తే వినచద్విధా ॥ ౧ ॥ రత్రాష్ట
 థాతత్పురుషస్సప్తధాకర్తధారయః । శక్తధాచలహవీరీహిద్విగ్ర

రాధాపీఠాద్విధా ॥ ౨ ॥ ద్వంద్వశ్చద్వివిధోజ్జయోఽవ్యయీభా
 వాద్విధామతః । లైషాంపుసస్సమాసానాం ప్రాధాన్యంస్యాచ్చతర్వి
 థం ॥ ౩ ॥ ప్రథమంవిశేషసమాసష్టవిధః । తత్పురుషఃకర్తృధారయో
 బహువ్రీహిద్విగద్యుద్యోహిద్వివ్యయీభావశ్చేతి । తత్ప్రాప్తయోః
 పూర్వపదార్థప్రధానోఽవ్యయీభావోఽవ్యయీభావః । ఉత్తరపదార్థ
 ప్రధానస్తత్పురుషః ఉత్తరపదలింగశ్చ । ఉభయపదార్థప్రధానో
 ద్వంద్వః ఉత్తరపదలింగశ్చ — అన్యపదార్థప్రధానో బహువ్రీ
 హిః విశేషనిఘ్నశ్చ । ద్విగుకర్తృధారయోతత్పురుషభేదా । స
 పునర్ద్వివిధః । నిత్యసమాసోఽనిత్యసమాసశ్చేతి । అవిగ్రహోన్య
 పదవిగ్రహోఽవానిత్యసమాసః । యథాదిత్యోర్నన్యంఅపదిశమ్ । కు
 త్పితేపురుషఃకుపురుషః । కుంభంకరోతీతి కుంభకారణత్వాది । న్యపద
 విగ్రహోఽనిత్యసమాసః । యథారాజ్ఞః పురుషోరాజపురుషణత్వాది
 పునర్ద్వివిధః ॥ టక్సమాసోఽటుక్సమాసశ్చేతి । యత్రపదయోః ప
 దానాంవావిభక్తిలుప్యతేసటుక్సమాసః । యథారామశ్చలక్ష్మణశ్చ
 రామలక్ష్మణౌ । ఏవంరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాణత్వాది । యత్ప్రవి
 భక్తిర్నటుక్సమాసోఽటుక్సమాసః । యథాస్తాకాన్తకైః । సంభేరమ
 ణత్వాది । తత్రతత్పురుషోఽన్యవిధః । ప్రథమాతత్పురుషోద్వితీయాత
 త్పురుషస్త్రీయా తత్పురుషశ్చతుర్థీ తత్పురుషః పంచమీతత్పురు
 షష్ఠ్యతీతత్పురుషస్సప్తమీతత్పురుషోనన్య తత్పురుషశ్చేతి । తత్రప్రథ
 మాంతంపూర్వపదం షష్ఠ్యంతాదినోత్తరపదేనసమస్యతేచేత్ప్రథమా
 తత్పురుషః । సయథా (౧) పూర్వోకాయస్యపూర్వకాయః । ఏవంత
 పరకాయః । అధరకాయః । ఉత్తరకాయః (౨) అధంఽపిప్పల్యాఅధం

(౧) పూర్వాపరాధర్మోత్తరమేకదేశినైకాధికరణః॥ఉపయవివాచినాస
 హపూర్వాపరయస్సమస్యనై ఏకత్వసంఖ్యావిశిష్టశ్చేదనయపి । షష్ఠీస
 మాసాపవాదః । (౨) అధంనపుంసకం ॥ సమాంతవాచ్యర్థశబ్దో

విప్రుః । అథఽంశోశాతశ్చాథఽంశోశాతకీ (౧) ద్వితీయంభితాయాః
ద్వితీయభితా । ఏవంతృతీయభితా । చతుర్థభితా । తురీయభితా ।
పఞ్చభితా ద్వితీయమిత్యాదిపఞ్చతత్పురుషోపి (౨) ప్రాప్తాజీవికాం
ప్రాప్తజీవికః । ఆషన్మోజీవికామాపన్నజీవికః పఞ్చజీవికాప్రాప్త
త్యాదిద్వితీయాతత్పురుషోపి । (౩) మాసోజాతస్యయస్యసమాసజాతః
ద్వితీయాతత్పురుషోయథా (౪) కృష్ణశ్శ్రితః కృష్ణశ్శ్రితః । కాంతా
రమతీతః, కాంతారాతీతః । నరకంపతితా, నరకపతితః । గ్రామంగ
తాగ్రామగతః । తుహినమత్యస్తఃతుహినాత్యస్తః । సుఖంప్రాప్తఃసు
ఖప్రాప్తః । సుఖమాపన్నస్సుఖాపన్నః (౫) గ్రామంగమిగ్రామగమి
అన్నంబుభుక్తుః అన్నబుభుక్తుః (౬) మాసంప్రమితేమాసప్రమితే
ప్రతిపచ్చంద్రః । మాసంపరిచ్ఛేత్తుమారబ్ధవానిత్యధః ॥

నిత్యంక్లిబేయస్సప్రాగ్వత్ । వా! ఏకవిభక్తాపషష్ఠ్యంతవచనమ్ । ఏక దేశి
సమాసవిషయోయముపసంజ్ఞానసంజ్ఞానిషెధః । తేనార్థపిప్పలీఇత్యాది॥
(౧) ద్వితీయతృతీయచతుర్థతురీయాణ్యనృతరస్యాం॥ ఏతాన్యేకదేశినా
సహప్రాగ్వాదావ్ । పఞ్చపఞ్చతత్పురుషోపి (౨) ప్రాప్తాపన్నేచద్వితి
యయా॥వాసమస్యేతే । పఞ్చద్వితీయాశ్శ్రితేత్యాదినాసమాసః (౩) కా
లాఃపరిమాణినా॥పరిచ్ఛేద్యవాదినాసుబంతేన సహకాలాస్సమస్యంతే
ద్వయోరహోస్సమాహారోద్వ్యవహః । ద్వ్యవహాజాతస్యయస్యద్వ్య
వహజాతః । ద్వేఅహనీజాతస్యేతి విగ్రహేఉత్తరపదేనపరిమాణినాద్వి
గోస్సిద్ధయేబహూనాంతత్పురుషస్యాపసంఖ్యానమితి బహుపదద్విగో
ఆహోమ్నావీతేభ్యఇత్యహోదేశేద్వ్యహుజాతః ఇతి । పూర్వత్రతు
నసంఖ్యాదెస్సమాహారఇత్యహోదేశనిషెధః (౪) ద్వితీయాశ్శ్రితాతీతప
తితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నే॥ ద్వితీయాంతఃశ్శ్రితాదిప్రకృతీకైస్సుబం
తైస్సహవాసమస్యతేనతత్పురుషః (౫) గ్రామ్యాదీనాముపసంఖ్యానం
(౬) కాలాః॥కైనేత్యేవ । అనత్యంతసంయోగాధాంవచనమ్ ॥

(౧) ముహూర్తాంశుఖం ముహూర్తాంశుమిత్యాది । తృతీయాతర్పు
 తుయోయధా । (౨) శంకులయాఖండః శంకులాఖండః । ధాన్యేనార్థో
 ధాన్యాభః (౩) మాసేనపూర్వోమాసపూర్వః । దేవేనసదృశోదేవ
 సదృశః । ఇంద్రేణసమిద్రసమః । మాషేణకౌసంమాషోసంకామా
 పణం । పీనంమాషపిశలమిత్యాది । వాచాకలహాహాత్కలహః । ఆచా
 రణనిపుణః, ఆచారనిపుణః । గుడేనమిక్రోగుడమిశ్రః । పివంగుడచం
 మిశ్రాధానాః । ఆచాలశ్లత్త్వః (౪) మాసేనావరోమాసావరః (౫) హరి
 ణాత్మాత్రాహరిత్రాతః । నఖేర్భిన్నోనఖభిన్నః । పివంసఖనిర్భిన్నః
 (౬) కాకేనపెయాకాకపెయానదీ । వాతేనచ్చేద్యంవాతచ్చేద్యం తృ
 ణమిత్యాది (౭) దధ్వాపీదనంచఘోదనం (౮) గుడేనధానాఃగుడ
 ధానాః॥—చతుర్థీశత్రురుయోగః (౯) యూపాయచారుయూ

(౧) అత్యంతసంయోగేవ॥ కాలాభిజ్యేవ । అత్రాస్తాభాంవచనమ్ । (౨)
 తృతీయాతర్కతాభేదగుణవచనమ్॥ తత్కృతైతిబుప్తతృతీయాకమ్ ।
 తృతీయాస్తంతృతీయాస్తాభాకృతగుణవచనమ్ అభావస్తేనచసహస్యా
 గ్వత్ (౩) పూర్వసదృశసమోనాభాకలహనిపుణమిశ్రశ్లత్త్వః । తృతీ
 యాంతమేతైస్సహస్రాగ్వత్ । (౪) అవరసోపసంఖ్యానమ్ (౫) క
 త్పాకరణైకృతాబహుళం॥ కర్తరికరణచతృతీయాకృదంతేన బహులం
 హ్రాగ్వత్ । కృద్గృహజైగలికారకపూర్వస్యాపి గృహణం । నఖనిర్భి
 న్నః । (౬) కృతైర్నిరధికార్థవచనే । స్తుతిసిందాఫలకమర్థవాదవచనమ్
 ధికార్థవచనం తత్రికర్తరికరణచ తృతీయాకృత్యప్రత్యయాంతై స్స
 హస్రాగ్వత్ (౭) ఆన్వేనవ్యంజనం॥ సంసారచక్రవర్తవాచకంతృతీ
 యాంతమన్వేనహ్రాగ్వత్ (౮) భక్ష్యేణమిశ్రికరణమ్ (౯) చతుర్థీ
 తదధాభావబహిరేతసుఖరక్షితైః॥ చతుర్థ్యంతాథావాయత్తదాన్విని
 నాతిథాదిభిశ్చతుర్థ్యంతంహ్రాగ్వత్ । తదధేనప్రకృతివికృతిభావ
 ఏనాబిర్విత్తగృహణాజ్ఞాపకాత్ । అథేననిత్యసమాసోవిశేష్యలింగ

వదారు । కుండలాయహిరణ్యం కుండలహిరణ్యమిత్యాది । ద్విజాయా
యంద్విజాథాహ్వానః । ద్విజార్థాయవాసూః । ద్విజాథాహ్వానః ।
గోభ్యోహితం గోహితం । గోభ్యస్సుఖం గోసుఖం । గోభ్యోరక్షితం
గోరక్షితమ్ ॥ — పంచమీతత్పురుషోయథా (౧) చోరాద్భయంచో
రభయం (౨) వృకాద్భయోవృకభీతిః । సింహాద్భయః సింహభీతిః । వ్యా
మ్రాద్భయోవ్యామ్రాభీతిః (౩) సుఖాదపేతస్సుఖాపేతః । ఏవంకల్పనా
వాఢః । చక్రము క్తః । స్వర్గపతితః । తరంగావత్రస్తగత్యాది (౪) స్తో
తాన్తు క్తః । అల్పాన్తు క్తః ॥ అంతికాదాగతః । అభ్యాశాదాగతః ।
దూరాదాగతః । విప్రకృష్టాదాగతః । కృచ్ఛాదాగతః ॥ — షష్ఠీ
తత్పురుషోయథా (౫) రాజ్ఞఃపురుషోరాజపురుషః । ఆమ్రస్యఫలం ఆ
మ్రఫలం (౬) దంతానాం రాజారాజదంతః । హంసానాం రాజానారా
జహంసాః (౭) కుక్కుట్యాం అండం కుక్కుటాండమ్ । మృగాన్యోపదం
మృగపదమ్ । మృగాన్యోక్షీరం మృగక్షీరం । కాశ్యాశ్శబ్దః కాకశబ్దః ॥
(౮) బ్రాహ్మణస్య యాజకః బ్రాహ్మణయాజకః । దేవపూజక ఇత్యాది ॥
(౯) సర్వేషాం శ్వేతతరస్సర్వశ్వేతః । సర్వేషాం మహత్తరస్సర్వమహత్ ॥

తాచలిన క్రవ్యమ్ (౧) పంచమీభయేన (౨) భయభీతభీతిభీభిరితివా
చ్యమ్ ॥ (౩) అపేతావోధము క్రవతితాపత్రస్తైరల్పశః । ఏతైస్సహోల్పం
పంచమ్యస్తం సమస్యతైసతిత్పురుషః । (౪) స్తోకాంతికదూరాద్భక్త
చ్ఛాదాగతైః । పంచమ్యాస్తోకాదిభ్య ఇత్యుక్ (౫) షష్ఠీ ॥ పశ్యంతంసు
బంతేనసహసమన్యతే (౬) రాజదంతాదిహంసపదమ్ ॥ ఏవమూర్వప్రయో
గాహంపరంస్యాత్ (౭) కుక్కుట్యాదీనామందాదిహం ఇతిపుంనద్భా
వః (౮) యాజకాదిభిశ్చ ॥ ఏభిష్టస్త్వంతం సమన్యతే । తృజకాభ్యాం
కర్తరిత్యస్య ప్రతివ్రసవోయమ్ । (౯) గుణాత్తరేణతరజ్జ్వాపశ్చేతి
వాచ్యం ॥ తరచులంయద్గుణవాచితేనసహసమాసః తరలోపశ్చ । సనిర్ధా
రణఇతిపూరణగుణైతిచనిపేధన్యప్రతివ్రసవోయమ్ ॥

(౧) ఇద్ధానాంసృగృహసః ఇద్ధప్రవృత్తసః కురారః । గోదోహనీస్థాల్
సప్తమితత్పురుషాయథా (౨) అత్యేషుకోండోఽక్షశౌండః । ఈ
శ్వరేఽధిఈశ్వరాధీనః । కావ్యేషుకుశలః కావ్యకుశలః (౩) సాంకాశ్యే

(౧) కృత్యోగాదవశీనమస్యత ఇతివాచ్యం ॥ సనిధానారణే । నిర్ధారణయాషష్ఠీసానసమస్యతే । నృణాంద్విజశ్చేషః । ప్రతిపదవిధానాషష్ఠీససమస్యత ఇతివాచ్యం । సత్ప్రియాష్టానం ॥ పూరణగుణసుహితార్థానుదవ్యయితవ్యసమానాధికరణేన । పూరణాద్యర్థేస్సదాదిభిశ్చషష్ఠీససమస్యతే ॥ పూరణే । సతాంషవ్యః । గుణకాకస్యకాష్ట్యం బ్రాహ్మణస్యశుక్లాః । యదాప్రకరణాదినాదంతా ఇతివిశేష్యంజ్ఞాతంతదేదముదాహరణమ్ । అనిత్యాయంగుణేననిషేధః । సంజ్ఞాప్రమాణత్వాదిత్యాదినిరౌఢశాత్ । తేనాథగౌరవంబుద్ధిమాంద్యమిత్యాదిసిద్ధమ్ । సుహితార్థాన్స్తృత్యథాః । ఫలానాంసుహితః । తృతీయాసమాసస్తుస్యాదేవ । స్వరేచిశేషః । సత్ । ద్విజస్యకుర్వకతుర్వాణోవాకింకర ఇత్యథాః । అవ్యయం । బ్రాహ్మణస్యకృత్యా । పూర్వోత్తరసాహజర్యాత్కృదవ్యయమేవశృణ్యతే । తేనతమపరిత్యాదిసిద్ధమితిరక్షితః । తవ్యః । బ్రాహ్మణస్యకర్తవ్యం । తవ్యతాతుభవత్యేనన్వకర్తవ్యం । ద్విజకర్తవ్యః । సస్యరెళెదః । సమానాధికరణేతత్కస్యసర్వస్య । విశేషణసమాసస్త్విహజహుళగ్రహణాన్నగోధేనొరిత్యాదిమచోఽయవతీత్యాదీనాంవిభక్త్యంతరేచరితార్థానాం పరత్వాద్వాధకష్టస్థీసమాసః ప్రాప్తస్సప్తమేనవార్యతే ॥ కైసచపూజాయాం । మతిబుద్ధిత్యాదినా విహితాయః క్రస్తదంతేనషష్ఠీససమస్యతే । రాజ్ఞాంమతిబుద్ధిః పూజితోవా । రాజపూజిత ఇత్యాదౌతుభూతేక్తాంతేనసహత్వతీయాంతస్య సమాసః (౨) సప్తమీశౌండేః ॥ సప్తమ్యంతంశౌండాదిభిఃప్రాగ్వత్ । అధిశబ్దాత్ప్రవృత్తే । అధ్యతరవదాదితిభిః । (౩) సిద్ధశుష్కపక్షవబంధైశ్చ ॥ ఏతైస్సప్తమ్యంతంప్రాగ్వత్

సిద్ధిఃసాఽకాశ్యసిద్ధిః । ఏవం ॥ ఆతపశుషుః । స్థాతీపకన్యః । చక్రబి
 ఛః (౧) నిందాయామ్ । తీర్థేధాన్వంత్రజవతీర్థధాన్వంత్రః । ఏవంతీర్థ
 కాకః (౨) ఆపశ్యకేథేః । మాసేదేయంమాసదేయమృణంఘ్రారాష్ట్ర
 వ్రాగేయం । పూర్వాష్ట్రాగేయంసామ (౩) పూర్వాష్ట్రాకృతంపూర్వా
 ష్ట్రాకృతం । ఏవమపరాష్ట్రాకృతం । పూర్వరాత్రాకృతం । అపరరాత్రా
 కృతమ్ । (౪) తత్రభుక్తం (౫) అవతపై నకులస్థితంతపితత్ (౬) పా
 త్రేసంమితః । గహేశురః । గహనదీః । గోషేషణితః ఇత్యాది
 నౌక తత్పురుషోయథా (౭) నబ్రాహ్మణః అబ్రాహ్మణః అశ్వాసభష

(౧) ధాన్వంత్రేణక్షేపేధాన్వంత్రవాచినాసహసప్తమ్యంతంసమస్యైనిం
 దాయామ్ । (౨) కృత్యైర్భుజానప్తమ్యంతం కృత్యప్రత్యయాంతైస్సు
 హపాగ్విదావశ్యకే । ఋణగ్రహణంనియోగోపలక్షణార్థమ్ । (౩) కై
 నాదాఃరాత్రావయవాః॥ అహ్నిరాత్రేశ్చావయవాస్సప్తమ్యంతాః
 వ్రాతేనసహప్రాగ్విత్ । (౪) తత్ర॥ తత్రేత్యేతత్సప్తమ్యంతంక్రాంతేన
 సహప్రాగ్విత్ (౫) క్షేపే సప్తమ్యంతంక్రాంతేనసహప్రాగ్విన్నిం
 దాయామ్ । (౬) పాత్రేసంమితాదయశ్చ ॥ ఏతేనిపాత్యంతక్షేపే ।
 పాత్రేసమ్మితాః భోజనసమయవీసంగతాఃనతుకార్యే । అకృతిగ
 తోయం । చకారోపధారణార్థః కేనేపాసమాసాంతరే ఘటకత
 యాప్రవేశాన్ ॥ (౭) నౌకనౌకనుపాసహసమస్యైతే । నలూపానౌకః॥
 నౌకానస్యలూపస్యాన్దుత్తరపదేతస్మాన్దుదది । అప్తనకారాన్నౌక
 త్తరస్యాభాదేర్ముడాగమస్యాత్ । అనశ్యః । తత్రాన్యత్యమభావశ్చ తద
 న్యతస్వంతదల్పతా । అప్రాశస్త్యంవిరోధశ్చ నౌకార్థాష్టప్రక్తిర్నితాః ।
 బ్రాహ్మణసదృశోబ్రాహ్మణః । సంశయస్యాభావోసంశయః । అ
 ర్థాభావేవ్యయాభావేఅసంశయమిత్యాద్యపి ॥ అశ్వాదన్యోననశ్యః ।
 అల్పముదరమస్యాఅనుదరాశన్య । అప్రాశస్త్యాపశవోసశవఃగోశ్వ
 భ్యోన్యే ॥ ధర్మవిరద్ధోధర్మః । అత్రసాత్వశ్యాదయఃకర్మకార్యాః ॥

తిత్వసత్వః (౧) నభ్యాజితీనభ్యాట్ । నపాతీతినపాత్ । సవేత్తీతినవే
దాః । సత్సుసాధవస్సత్వాః । నసత్వాఅసత్వాః । నఅసత్వాః । నాసత్వాః । న
ముంచతీతినముచిః । నకులమస్యనకులః ॥ సఖమస్యనఖః । న(స్త్రీ)పు
మానపుంసకం । నక్షరతీతినక్షత్రం । సక్యామతీతినక్యః । నాస్త్యక
మస్తిన్నితినాకః (౨) నగచ్ఛతీతినగః । అగః । పఙ్బతోవృక్షశ్చ—॥
అథకర్తృధారయస్సప్తవిధః । విశేషణపూర్వపదోవిశేష్యపూర్వపదోవి
శేషణోభయపదఉపమానపూర్వపదఉపమానోత్తరపదస్సంభావనాపూ
ర్వపదోఽవధారణాపూర్వపదశ్చైతి । తత్రవిశేషణపూర్వపదకర్తృధా
రయోయథా (౩) నీలశ్చాసౌఘటశ్చనీలఘటః । నీలౌచతౌఘటౌచనీ
లఘటౌ । నీలాశ్చతేఘటౌశ్చనీలఘటౌః । (స్త్రీ)లింగే ॥ బాలాచసాల
తౌచబాలలతౌ । చాలచతేలతేచబాలలతే । బాలాశ్చకాలతౌశ్చదాలల
తౌః ॥ నపుంసకే ॥ తీలంచతల్ఉత్పలంచనీలోత్పలమ్ । నీలేచతేఉ
త్పలచనీలోత్పలే । నీలానిచతానిఉత్పలానిచనీలోత్పలాని (౪) పూ
ర్వశ్చాసౌవైయాకరణశ్చపూర్వవైయాకరణః । అపరాధ్యాపకఃఇ
త్యాది ॥ (౫) అపరశ్చాసావధాశ్చవశ్చార్దః ॥ (౬) పాపనాపితః । అ
ణకకులాలః । విశేష్యపూర్వపదోయథా (౭) వైయాకరణశ్చాసౌఖనూ
(౧) నభ్యాజ్నాపాన్నవేదానాసత్వానముచినకులనఖనపుంసక సక్షత్ర
సక్రినాకేషు ప్రకృత్యా ॥ ఏషుసంఖ్యోప్రకృత్యాస్యాత్ । (౨) నగౌఽ
పాఞ్జిష ఏన్యతరస్యాం ॥ నగఇత్యత్రసంఖ్యోప్రకృత్యాస్యాత్ । (౩) వి
శేషణంవిశేష్యేణబహుళమ్ । భేదకంసమానాధికరణనభేద్యేనబహుల
ంప్రాగ్వత్ (౪) పూర్వాపరప్రథమచరమజఘన్యసమానమధ్యమధ్యమ
పీరాశ్చ ॥ పూర్వనిపాతనియమార్థమిదమ్ । కథమేకపీరఇతి । పూర్వకాలైక
తివాధిత్యాపరత్వాదనేనసమాసేపీరైకఇతిస్యాత్ । బాహులకాద్యవిష్య
తి ॥ (౫) అపరస్యాధైవశ్చభావోవక్తవ్యః ॥ (౬) పాపాణతకుత్సితైః
(౭) కుత్సితానికుత్సనైః ॥ కుత్స ఏమానానికుత్సనైస్సహప్రాగ్వత్ ॥

చిశ్చవైయాకరణఖనూచిః । మీమాంసకదుర్దురూటః । విశేషణోభ
యపదోయథా (౧) పూర్వస్సాత్తః పశ్చాదనులిప్తః సాత్తశ్చాసా
వనులిప్తశ్చస్సాత్తానులిప్తః । ఏకనాథః సర్వయాజకః । జరన్నైయా
యికః । పురాణమీమాంసకః । నవపాతకః । కేవలవైయాకరణః (౨)
కృతంచతదకృతంచకృతాకృతమ్ ॥—॥ ఉపమానపూర్వపదకర్తృధార
యోయథా (౩) శంఖఇవపాండురఃశంఖపాండురః । ఘనఇవశ్యామో
ఘనశ్యామః । ఉపమానోత్తరపదోయథా (౪) పురుషోవ్యాఘ్రఇవపు
రుషవ్యాఘ్రః । నాసోమఇవనృసామః । సంభావనాపూర్వపదోయథా । ప
శురితిబుద్ధిః పశుబుద్ధిః । ముఖమితిపద్ధంముఖపద్ధమ్ । అవధారణాపూర్వప
దోయథా । విద్రేవధనంవిద్యాధనమ్ । ముఖమేవచంద్రఃముఖచంద్రః ।
ఇవేత్యుపమా । ఇతీతిసంభావనా । ఏవేత్యవధారణా । భిన్నపూర్వప
దచ్చిప్రత్యయాథాసమాసోయథా (౫) అశ్రేణయః శ్రేణయః కృతాః
శ్రేణీకృతాః । అపయోధరాఃపయోధరాస్సంపద్యమానాః పయోధత్తి
భూతాః ॥—॥ మధ్యమపదలూపీశాకపాథివాదిసమాసోయథా (౬)
శాకప్రియఃపార్థివః శాకపార్థివః । దెవపూజితోబ్రాహ్మణఃదెవబ్రాహ్మ
ణః ॥—॥ మయూరవ్యంసకాదిసమాసాద్వివిధః । సుబంతసమాసస్త్రి
(౧) పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణసవకేవలాస్సమానాధికరణైస ॥ వి
శేషణంవిశేష్యణైతి సిద్ధేపూర్వనిపాతనియమాథాంసూత్రమ్ । ఏకశ
బ్దస్యదిక్సంఖ్యసంజ్ఞాయామితి నియమబాధనాథాంచ ॥ (౨) కైసన
భిష్విశిష్టేనావర్ష ॥ నభిష్విశిష్టేనక్తాంతేనఅనర్షక్తాంతంసమన్యతే ॥ (౩)
ఉపమానానిసామాన్యవచనైః (౪) ఉపమితంవ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్య
ప్రయోగ ॥ ఉపమేయంవ్యాఘ్రాదిభిస్సహపాగ్ధ్యో సాధారణధర్మ
స్యాప్రయోగేనతి । విశేష్యస్యపూర్వనిపాతనియమాథాంసూత్రమ్ ।
(౫) శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిః । శ్రేణ్యాదిమచవ్యర్థావచనంకర్తవ్యం
(౬) శాకపాథివాదీనాంసిద్ధయేఉత్తరపదలూపస్యాప్రసంగ్యానం ॥

జంతసమాసశ్చేతి । సుబంతసమాసోయథా (౧) వ్యంసకశ్చాసామ
యూరశ్చమయూరవ్యంసకః । వ్యంసకోభూర్తః ॥ ఉదకృతవాక్పఉ
చ్చావచమ । నిశ్చితంచప్రదితంచనిశ్చప్రచం । నాస్తికించనయస్య అ
కించనః । నాస్తికుతోభయంయస్యఅకుతోభయః । అన్యోరాజారా
జాంతరం । చిదేవచిన్తాత్మం॥ తిజంతసమాసాపిద్వివిధః । తిజంతపూర్వ
పదః । తిజంతోభయపదశ్చేతి । తత్త్రాద్యాయథా (౨) జహిజౌడంజ
హిజోడమిత్యాభీష్ట్యైణయఅహసజహిజౌడః । వీవంజహిస్తంభః । జహి
జః । ద్వితీయాయథా (౩) అశ్చీతపిబతే త్వేవంసతతంయత్త్రాభిధీయ తేనా
అశ్చీతపిబతావచతభృజ్జతాఖాదతమోదతా (౪) ఏహీఈడేఇతియ స్త్రి
కర్తృణితదేహిడమ్ ఏహిపచం । ఉద్ధరకోష్ఠాదుత్సృజదేహితియస్యాంకి
యాయాంసాఉద్ధరోత్సృజాఉద్ధమవిధమా (౫) ఈషత్పింఁగళః । ఈషద్ర
క్తం (౬) సత్పితేపురుషఃకుశుమసః । కాపురుషఇత్యాది (౭) ఊరీకృత్య ఉర
రీకృత్య శుక్లీకృత్య పటపటాకృత్య (౮) ఖాట్రుత్వ (౯) నత్కృత్య అన
త్కృత్య (౧౦) అలంకృత్య ॥ (౧౧) అంతర్హత్యమధ్యేహ త్వేత్వగ్ధః (౧౨) పు

(౧) మయూరవ్యంసకాదయశ్చ ॥ ఏతేనిపాత్యంతే । (౨) జహికర్తృ
ణాబహుళమాభీష్ట్యైకర్తారంచాభిదధాతి ॥ జహిత్వేతత్కర్తృణా బ
హులంసమస్యతే ఆభీష్ట్యైగమ్యే । సమాసేనచత్కర్తాభిధీయతఇత్య
థః ॥ (౩) ఆఖ్యాతమాఖ్యాతేనక్రియాసాతత్వే ॥ (౪) ఏహీడాద
యోన్యపదార్థై ॥ (౫) ఈషదకృతా ॥ ఈషద్గుణవచనేనేతివాచ్యమ్ ॥
(౬) కుగతిప్రాదయః ॥ ఏతేనమథేననిత్యంసమస్యంతే ॥ (౭) ఊ
ర్యాదిద్విడాచశ్చ ॥ ఏతేక్రియాయోగే గతिसంజ్ఞాస్సన్యః । కారికాశ
బ్దసోపసంఖ్యానమ్ । కారికాకృత్య ॥ (౮) అనుకరణంచానితిపరం ॥
(౯) ఆదరానాదరయోస్సదసతీ ॥ (౧౦) భూషణైలం (౧౧) అంతరపరిగ్ర
హే ॥ అంతర్హత్య । అపరిగ్రహేకిం । అంతర్హత్యాగతః । హతం
పరిగ్రహ్యగతఇత్యథః ॥ (౧౨) పురోవ్యయమ్ ॥

రస్కృత్య(౧)౨ స్తంగత్య॥(౨)తిరొభూయ(౩)తిరఃకృత్య,తిరస్కృత్య!
 తిరఃకృత్యా (౪) అసాక్షాత్సాక్షాత్కృత్యా । సాక్షాత్కృత్యసాక్షా
 త్కృత్యా । ప్రాదిసమాసాయథా (౫) ప్రగతతచార్యఃపాచార్యః
 (౬) అలిక్వాంతోమాలామతిమాలః ॥ (౭) అవకృష్టఃకొలయాఅవకో
 కిలః (౮) పరిగ్లానోభ్యయనాయపర్యభ్యయనః । (౯) నిష్క్రాంతః
 కౌశాంబ్యనిష్క్రాంతఃమిరిత్యాది । ఉపపదసమాసాయథా (౧౦) కుం
 భంకరోతీతికుంభకారః । సామేనేష్టవాన్ సోమయాజీ । జలాజ్ఞాతం
 జలజం (౧౧) సావిదుంకారంభుజ్జే (౧౨) మూలకేనోపదశ్య! మూ
 లకోపదంశమ్ । మూలకేనోపదంశంభుజ్జే కే (౧౩) ఉచ్చైఃచిక్వత్య! ఉ

(౧)౨ స్తంచ । అస్తమితిమాంతమవ్యయంగతిసంజ్ఞంస్యాత్ । అచ్చగ
 త్యథావదేమ ॥ అచ్చగత్యఅచ్చాద్య । అభిముఖంగత్యాఉక్త్యాచైత్య
 థాః । అవ్యయంకిం । జలమచ్చంగచ్చతి ॥ అవోనుపదేశే ॥ అదఃకృ
 త్యఅదఃకృతమ్ । పరంప్రత్యుపదేశేప్రత్యదాహరణమ్ । అదఃకృత్యా ॥
 (౨) తిరొంతథా (౩) విభాషాకృత్తి (౪) సాక్షాత్ప్రభృతీనిచ ॥ కృ
 త్తివాగతిసంజ్ఞానిస్యః । లవణంకృత్యైత్యత్రమాంతత్వంనిపాతనాత్ ॥
 చవ్యథాఇతివక్తవ్యం (౫) ప్రాదయోగతాద్యధై ప్రథమయా (౬) అ
 త్యాదయఃకాంతాద్యధైద్వితీయయా (౭) అవాదయఃకృష్టాద్యధైతృతీ
 యయా (౮) పర్యాదయోగ్లానాద్యధైచతుర్థ్యాః ॥ (౯) నిరాదయః
 కాంతాద్యధై పంచమ్యా (౧౦) ఉపపదమతిజ్జే ॥ ఉపపదంసుబంతం
 సమధైసనిత్యంసమస్యతే । అతిజంతశ్చాయంసమాసః । (౧౧) అమై
 వాన్యయేన ॥ అమైవతుల్యవిధానం యదుపపదంతదేవాన్యయేనసహ
 సమస్యతే (౧౨) తృతీయాప్రభృతీన్యన్యతరస్యాం॥ఉపదంశస్తృతీయా
 యామిత్యాదీన్యవపదాన్యమంతేనాన్యయేన సహవాసమస్యంతే ॥
 (౧౩) క్వాచ ॥ తృతీయాప్రభృతీన్యవపదానిక్వాంతేన సహవాసమ
 స్యంతే ॥

చైచ్చిక్పతాన్వ (౧) అలంకృతాన్వ । ఖలుక్పతాన్వ॥సంఖ్యాపూర్వపద
 ప్రతుష్పషవిశేషోద్విగుః ॥ నద్వివిధః । ఏకవద్భావీఅనేకవద్భావీచేతి॥
 ఆద్యోయథా ॥ (౨) పంచానాంవటానాంసమాహారపంచవటీ । త్ర
 యాణాంలూకానాం సమాహారస్త్రిలోకీ ॥ (౩) పంచానాంపాత్రా
 ణాంసమాహారపంచమాత్రం ఏవంతిభువనం । చతుర్భుగమ్ । చతు
 ష్పథమ్ । అనేకవద్భావీయథా ॥ (౪) షట్పతేయుతవత్పద్యతవః ।
 సప్తవతేయుషయశ్చసప్తయుషయః । తత్రైవతద్ధితాథేద్యగుర్యథా ।
 (౫) షణ్ణామాయాణామవత్యంషాణ్ణాతురః ॥ ద్వయోర్తాత్మోరవ
 త్యంద్వైమాతురః । అష్టసుకపాలెషు సంస్కృత్యపురొడాశోఽష్టా
 కపాలః ॥ ఇత్యాది । ఉత్తరపదేద్విగుర్యథా ॥ (౬) ద్వైఅహనీజాతస్య
 ద్వ్యహ్నజాతః । పంచగావోధనంయస్యపంచగవధః ॥—॥ అథస
 మాసాంతాః ॥—॥ (౭) పరమాచసాగౌశ్చపరమగవీ (౮) ద్వైఅంసు
 శీప్రమాణమన్యద్వ్యంసుళందారు । ద్వ్యంసుళాయష్టిః । నిగత
 మంగుళీభ్యోనిరంగుళం ॥ (౯) అహశ్చరాత్రిశ్చఅహారాత్యః । స
 (౧) తృతీయాప్రభృతిత్వాభావాత్సమాసాభావః ॥ (౨) తద్ధితార్థోత్తర
 పదసమాహారేచ ॥ తద్ధితార్థేవిషయేఉత్తరపదేవరతస్సమాహారేచ
 వాచ్యేదిక్సంఖ్యపాగ్వత్ ॥ అకారాంతోత్తరపదోద్విగుస్త్రియామి
 ష్టః (౩) పాత్రాద్యంతస్యనస్త్రిత్వమ్ ॥ (౪) దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయాం ॥
 (౫) అవత్యాద్యథేకతద్ధితేవివక్షితేజాయమానోద్విగురనేకవద్భావ్యే
 వ (౬) ఉత్తరపదేన పరిమాణినా ద్వ్యగోస్సిద్ధయే బహునాంతత్పు
 రుషస్యోపసంఖ్యానమ్ ॥ (౭) గౌరతద్ధితయకి ॥ గొంతాత్తత్పురుషాట్టచ్
 స్యాత్సమాసాంతోనతుతద్ధితయకి ॥ ఇతిగొంతాత్తత్పురుషాట్టచిటిత్వాన్
 స్త్వీప్ ॥ (౮) తత్పురుషస్యాంగుళేస్సంఖ్యావ్యయాదేః । సంఖ్యావ్యయా
 దేరంగుళ్యంతస్యతత్పురుషస్యసమాసాంతోఽహస్యత్ । ఇత్యచినజీప్
 (౯) అహస్సర్వకదేశసంఖ్యాతపుణ్యాచ్చరాత్రైః॥ఏభ్యోరాత్రైరచ్

రావరాత్రిః సర్వరాత్రిః । పూర్వరాత్రిః పూర్వరాత్రిః । సంఖ్యా
 తరాత్రిః । పుణ్యరాత్రిః ॥ (౧) ద్వయోరాత్రిస్సమాహారోద్విరా
 త్రిం త్రిరాత్రిం గణరాత్రిమిత్యాది । ఆతిక్రాంతరాత్రిమతిరాత్రిః
 (౨) పరమశ్చసౌరాజాచపరమరాజః । రాజానమతిక్రాంతాతి
 రాజీ । కృష్ణస్యసఖాకృష్ణసఖః । ఉత్తమాహః (౩) సర్వాహ్వాః ॥ పూ
 రాహ్వాః । అపరాహ్వాః । సంఖ్యాతాహ్వాః (౪) ద్వయోరహ్వాస్సమా
 హారోద్వయహః । త్రియహః (౫) ఏకాహః (౬) పుణ్యాహం । సుదినా
 హమ్ । సుదినశబ్దః ప్రశస్తవాచీ (౭) ఆశ్వానామరక్షవలక్షోరసం ।
 ముఖోశ్వఇత్యర్థః (౮) గ్రామస్యతక్షాగ్రామతక్షః । సాధారణఇత్యర్థః
 కుట్యాంభవఃకౌటః స్వతంత్రః సచాసౌతక్షాచకౌటతక్షః (౯) శ్వాసమ
 తిక్రాంతోతిక్వానరాహః । ఆతిశ్విసేనా (౧౦) ద్వినావంత్రినావం (౧౧)
 నావోధామర్థనావం ॥ (౧౨) కుత్సితోబ్రహ్మకుబ్రహ్మః కుబ్రహ్మ ॥

స్యాత్ చాత్సంఖ్యావ్యయాదేః । అహగ్రహణంద్వంద్వాథామ్ । రా
 త్రాహ్వాహః పుంసి (౧) సంఖ్యాపూర్వరాత్రిః క్లిబం (౨) రాజాహ
 స్సఖిభ్యష్టచ్ । ఏతదంతా తత్త్వరుషాట్టచ్ స్యాత్ । అహ్వాష్టభోరవ
 టిహోపస్సన్యనానస్యత్రి । (౩) అహ్వాహ్వాపలభ్యః ॥ సర్వాదిభ్యః
 పరస్యాహాకృష్ణస్యాహ్వాదేశస్సన్యత్సమాసాంతేపర । అహ్వాదంతా
 త్ । అదంతపూర్వపదస్థాద్రేసాత్పరస్యాహ్వాహ్వాదేశస్యసన్యసాన్య
 త్ సర్వాహ్వాః । పూరాహ్వాః (౪) ససంఖ్యాదేస్సమాహారే । ఇత్య
 హ్వాదేశనిషేధః (౫) ఉత్తమైకాభ్యాంచ ॥ ఉత్తమశబ్దంత్యాథాకః
 పుణ్యశబ్దమాహ (౬) పుణ్యసుదినాభ్యామహ్వాః క్లిబతెష్టా ॥ (౭) అ
 గ్రాభ్యాయామరసః । టచ్ స్యాత్ (౮) గ్రామకౌటాభ్యాంచతక్ష్యః ॥
 (౯) అతెశ్యసః (౧౦) నావోద్విగోః ॥ నౌశబ్దాంతాద్విగోష్టచ్ స్యా
 న్మతుపద్ధితయః (౧౧) అథాకచ్చ ॥ అథాకనానష్టచ్ స్యాత్ (౧౨) కుమ
 హాహ్వాన్యమన్యతరస్యాం ॥ ఆభ్యాంబ్రహ్మణోవాటహ్వాత్తత్త్వరుషే

(౧) మహాబ్రహ్మః | మహాబ్రహ్మః | మహాదేవః | మహాజాతీయః (౨) అష్టసుకపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశోఽష్టాకపాలః (౩) అష్టగావాయ న్యతదష్టాగవంతకటం (౪) ద్వాపచదశచ ద్వ్యధికాచ శతీవాద్వాదశ | ఏవం ద్వావింశతిః అష్టాదశ | అష్టావింశతిః | ద్విత్వాః | ద్వ్యశీతిః (౫) ద్వితీయతః ద్వీసహస్రం (౬) త్రయోదశః త్రయోవింశతిః | త్ర్యశీతిః (౭) ద్వీచత్వారింశత్ || ద్వాచత్వారింశత్ | అష్టచత్వారింశత్ | అష్టాచత్వారింశత్ | త్రిచత్వారింశత్ | త్రయశ్చత్వారింశత్ | ఏవం పంచాశత్త్వీన ప్రతినవతిషు (౮) ఏకేననవింశతిః | ఏకాన్నవింశతిః | ఏకాద్వివింశతిః || ఏకానవింశతిరిత్యధః (౯) షడ్వస్తా ఆన్యషాడక్ | షట్పదశచ షడధికాదశతిషాషాడశ | షట్పుకారాః | షోడాషడ్ధా (౧౦) కుక్కుటశ్చ మయూరీచకుక్కుటమయూర్యౌ | మయూరీచకుక్కుటౌ | అథం పిప్పల్యః అథం పిప్పలీ || (౧౧) పంచసుకపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశః పంచకపాలః | ప్రాప్తాజీవికాం ప్రాప్తజీవికః | ఆపన్నాజీవి

(౧) ఆస్తహతస్సమానాధికరణజాతీయయోః || మహతలకారోంతాదేశశాస్సృత్సమానాధికరణైః త్రరపదెజాతీయచపరే || (౨) అష్టనఃకపాలేహవిషి | దీఘః (౩) గవిధయక్తే || గోశబ్దేపరయక్తఇత్యథే గవ్యైశ్చ అష్టనాత్యంస్యాత్ || (౪) ద్వ్యష్టనస్సంఖ్యాయామబహువ్రీహ్యశీత్యః | ఆత్యంస్యాత్ || (౫) ప్రాక్కుతాదితినక్తన్యం || (౬) త్రేత్రయః || త్రిశబ్దస్య త్రయస్సృతృపర్వవిషయే | ప్రాక్కుతాదిత్యేవ | నేహత్రిశతం | త్రిసహస్రం (౭) విభాషాచత్వారింశత్ప్రీభృతానర్యేషా | ద్వ్యష్టనోస్త్రీశ్చప్రాగుక్తంవాస్యాచ్చత్వారింశదాదాపరే (౮) ఏకాదిశ్చైకస్యచాచుక్ || ఏకాదిర్నాప్రకృత్యాస్యాదేశశబ్దస్యాదుగాగమశ్చ || (౯) షషడత్వేంద్రదత్తదశధానూ త్రరపదాదేహ్మత్వేంద్రధానువెతివాచ్యమ్ || (౧౦) పరవల్లింగంద్వంద్వతత్పురషయోః || ఏతయోః పరషదస్యేవలింగంస్యాత్ || (౧౧) ద్వీగుప్రాప్తాపన్నాలంపుర్యగతి

శాం ఆపన్నజీవికః । అలంకుమారైః అలంకుమూరిః । నిషాగ్ శాంబిః
 (౧) నిగతస్త్రింశతంగుళిభ్యోనిస్త్రింశఃఖడ్గః (౨) ఆశ్వశ్చబడ
 బాచఅశ్వబడబా । అశ్వబడబా । అశ్వబడబైః (౩) ఋచోధమ్
 ధర్మః । అద్ధర్మః । ధ్వజః । ధ్వజమ్ । ఏవంతీర్ణశరీరమంటపయూ
 షదేహంకుశకుశకలశాదయః (౪) త్రయాణాంపంథాః । త్రిపథమ్ ॥
 విరూపంపంథాః విపథం (౫) అపథం ॥ అపంథాః (౬) పాణినేరుప
 జ్ఞాపాణిన్యపజ్ఞం గృంథః । నందస్యోపకృమః శూదోపకృమందో
 ణః (౭) ఇతూణాంఛాయాఇతూచ్ఛాయం (౮) ఇనసథం । ఈశ్వర
 సథం (౯) రాజసథా । చంద్రగుప్తసథా । రక్షస్సథం - పిశాచసథం
 (౧౦) స్త్రీసథం స్త్రీసంఘాతత్యథః । ధర్మసథాధర్మశాలత్యథః

సమాసేషు ప్రతిషేధోపక్తవ్యః (౧) సంఖ్యాస్తత్పురుషస్య వా
 చ్యుతిడత్ (౨) పూర్వవదశ్వబడబా ॥ ద్వివచనమతంత్రమ్ । ఆశ్వబ
 చదా । అశ్వబడబైరిత్యాది ॥ (౩) అథర్చాంపుంసిచ (౪) పథస్సం
 ఖ్యావ్యయాదేః ॥ సంఖ్యావ్యయాదేఃపరఃపథశబ్దః క్లిబమిత్యథః ॥
 (౫) అపథంనపుంసకం ॥ తత్పురుషఇత్యేవ । అన్యత్రేతుఅపథోదేశః
 కృతసమాసాంతగ్రహణాన్నైహ । అపంథాః । (౬) ఉపజ్ఞోపకృమం
 తదాద్యాచిఖ్యాసాయాం ॥ ఉపజ్ఞాంతఉపకృమాంతశ్చ తత్పురుషోన
 పుంసకంస్యాత్ తయోరుపజ్ఞాయమానోపకృమ్యమాణయోరాదిఃప్రా
 థమ్యంతేదాఖ్యాతుమిష్యతే ॥ (౭) ఛాయాబాహుల్యైః ॥ ఛాయాంత
 స్తత్పురుషోనపుంసకంస్యాత్పూర్వవదాథర్చాబాహుల్యైః విభాషాసేనే
 త్యాదివికల్పాపవాదః ॥ (౮) సభారాజామనుష్యపూర్వా ॥ రాజ
 పర్యాంతపూర్వః అమనుష్యపూర్వశ్చ సభాంతస్తత్పురుషోనపుంస
 కంస్యాత్ (౯) పర్యాంతస్యేవేష్యతే ॥ నేహ । రాజసథా । చంద్రగు
 ప్తసథా । అమనుష్యశబ్దోయాధ్యారక్షఃపిశాచాదీనాహ ॥ (౧౦) ఆశా
 లాచ ॥ సంఘాతాథాయాసభాతదంతస్తత్పురుషోనపుంసకంస్యాత్ ॥

(౧) బ్రాహ్మణసేనాం || బ్రాహ్మణసేనా | యవసురంయవసురా
కుడ్యచ్ఛాయం | కుడ్యచ్ఛాయా | గోశాలం | గోశాలా | శ్వనిశం
శ్వనిశాశ్చాది ||—|| ఇతితత్పురుషః.....

అథబహువ్రీహీన్సుప్తవిధః || — ద్వివదోబహుపదస్సంభ్రాంతర
పదస్సంభ్రాంతరయవదోదిగంతరాత లక్షణోవ్యతిహారలక్షణస్సహపూ
ర్వపదశ్చైతి || ఉపమానపూర్వపదసంభావనాపూర్వపదావధారణాపూ
ర్వపదాదీనామత్రైవాతభావాన్నపృథగ్గణనమ్ | తత్ప్రాద్యష్టద్వి
ధః | ద్వితీయాబహువ్రీహీస్సృతీయాబహువ్రీహీశ్చతుర్థీ బహువ్రీహీః
పంచమీబహువ్రీహీష్టమీబహువ్రీహీస్సప్తమీబహువ్రీహీశ్చైతి || ద్వితి
యాబహువ్రీహీర్యథా (౨) ఆరూఢోవానరోయం సఆరూఢవానరో
వృక్షః | ప్రాస్తముదకంయంసప్రాప్తాదకోగ్రామః || తృతీయాబహు
వ్రీహీర్యథా | ఊర్ధ్వారథోయేనసఊర్ధ్వరథోనద్యాత్ | నిజితః కా
మోయేననిజితకామః | స్త్రియాం | నిజితకామా | క్లి జేనిజిత
తకామమిత్యాది | చతుర్థీబహువ్రీహీర్యథా | ఉపహృతః పశుగ్య
స్తే సఊపహృతపశుః | పంచమీబహువ్రీహీర్యథా | ఉద్భృతఃపదనో
యస్యాస్సాఉద్భృతౌదనాస్థాల్ | నిగతౌజనోయస్సాత్సవిజ్ఞానోదె
శః | షష్ఠీబహువ్రీహీర్యథా || పితమంబరం యస్యసఃపీతాంబరహరిః |

(౧) విభాషాసేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానాం || ఏతదంతస్తత్పు
రుషః క్లి బంవాస్యాత్ | తత్పురుషోనశ్చ కర్తృధారయశ్చత్సనువృతైర్నే
హ || దృఢసానోరాజా | అసేనా || పరమసేనా||—ఇతితత్పురుషః
(౨) శేషాబహువ్రీహీః || అధికారోయం | ద్వితీయాశ్చిత్రేత్యాదినా
యస్యత్రికస్య విశిష్టనమాసానోక్తస్సశేషః ప్రథమాంతశ్చత్యధః ||
అనేకమన్యవదాథే || అనేకంప్రథమాంతమన్యవదస్యాథేవర్త
మానం వానమన్యతే సబహువ్రీహీః | అప్రథమావిధక్త్యథేజహు
ఘ్రీహీరితినమానాధికరణానామితిచఫలితమ్ ||

స ప్రమీబహువ్రీహిభ్యధాపిరాఃపురుషాయ స్థిక్ పితృపురుషకోగ్రామః |
 బహువ్రీహిమైరాయ స్థిక్ సచహుభ్యమరోవృషః | వ్యధికరణబహు
 వ్రీహిమైకతైకాలాయస్యసః తైకాలగ్రామ్యదిభిధానస్తతేవ | బహు
 పదబహువ్రీహిభ్యధా | నీలముజ్జ్వలంవపుచ్యస్యచనీలోజ్జ్వలవపుః | అ
 వ్యయపూర్వపదబహువ్రీహిభ్యధా (౧) ఉచ్చైముఖః | సుముఖః ||
 (౨) అస్తిషీరంయస్యాస్సాఅస్తిషీరాగః | అస్తితివిభక్తిప్రతిరూపక
 మస్యయం | మధ్యమపదలూపీబహువ్రీహిభ్యధా || (౩) కౌన్దితంధనం
 యశ్యచకరధః || ఖరస్యముఖమివముఖంయస్య - ఖరముఖః || పంచ
 ఇనముజ్జ్వలంయస్యాస్సాచంద్రముఖః || (౪) కేశానాంసంఘాతశ్చూహ
 యశ్యసః కేశచూడః || సునణాస్యవికారోలంకారోయస్యసః-సుప
 తాంలజ్జాగరః (౫) పృథివీపదాః, పృథణాః (౬) అవిద్యమానఃపు
 త్రోయస్యసోపుత్రః- అవిద్యమానపుత్రః || ఏవమసంగః | క్రియావి
 శేషణబహువ్రీహిభ్యధా || నిగతాశంకాయ స్థిక్ కర్తృణీత్యధాధవ
 తితథా- నిశ్శంకం || సంఖ్యాత్తరపదబహువ్రీహిభ్యధా (౭) దశానాంస
 మీపియేసుంతి, ఉపదశాః || నవమికాదశవేత్త్యసః (౮) వింశతైరా
 సన్నాతసన్నవింశాః || అమూరత్పింశాః | అధికచత్వారింశాః ||

(౧) అవ్యయానాంవాద్యః (౨) అస్తిషీరాదయశ్చ || (౩) సప్తమ్యుప
 మానపూర్వపదస్యబహువ్రీహిర్వాచ్యోవాచ్యోత్తరపదలోపః (౪) సం
 ఘాతవికారషష్ట్యాశ్చాత్తరపదలూపశ్చ || (౫) పాదభ్యోధాతుజ
 స్యవాచ్యోవాచ్యోత్తరలోపః (౬) నభోస్యథానాం వాచ్యోవా
 చ్యోత్తరపదలూపః || (౭) సంఖ్యయావ్యయాసన్నాదూరాధికసంఖ్యా
 స్సంఖ్యేయే || సంఖ్యయాథేయాసంఖ్యయాఅవ్యయాదయస్సమస్యం
 తే సబహువ్రీహిః | బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయేజడబహుగణాత్ | సం
 ఖ్యేయేయోబహువ్రీహిప్రస్తాజ్జచ్చాస్యది తిడచ్ || (౮) వింశతేజేడిక
 తి || వింశతేభాస్యతిశబ్దస్యలూపస్సాన్వీడితపరే ||

సంఖ్యోభయపదబహువ్రీహీర్హా॥ దౌవాత్రయోవాద్వితాః॥ పంచ
షడ్వాపంచమాః॥ ద్విరావృత్తా దశద్విదశాః॥ వింశతిరిత్యర్థః॥
సుజథేబహువ్రీహీః॥ దిగంతరాశలక్షణబహువ్రీహీర్హా॥ (౧) ద
క్షిణస్యాశ్చపూర్వస్యాశ్చదిశార్థదంతరాశం సాదక్షిణపూర్వా॥ ఇ
త్యాది॥ వ్యతిహారలక్షణబహువ్రీహీర్హా (౨) కేశేమకేశేమ గృహీ
త్యైదంయుద్ధం ప్రవృత్తంకేశాకేశి॥ దండేశ్చదండేశ్చప్రహృత్యైదం
యుద్ధం ప్రవృత్తందండాదంఢి॥ ముష్టిభిశ్చముష్టిభిశ్చప్రహృత్యైదం
యుద్ధం ప్రవృత్తంముష్టిముష్టి॥ సహపూర్వపదబహువ్రీహీర్హా॥
(౩) పుత్రేణసహ॥ సపుత్రస్సహపుత్రోవా ఆగతః॥ సకర్మకః॥
సలూమకః (౪) స్వస్తిరాజ్ఞేసహపుత్రాయసహమాత్యాయ (౫) సస్
(౬) దిజ్ఞామాన్యంతరాశే॥ దిశోనామాన్యంతరాశేవాచ్యేప్యాగ్ని
త్॥ నామగ్రహణాద్యగ్నికానాంన॥ వింద్ర్యాశ్చకౌబేర్యాశ్చాం
తరాశమితివాక్యమేవ॥ (౭) తత్రతేనదమితసరూపే॥ సప్తమ్యం
తేగ్రహణవిషయే సరూపేపదేత్మతీయాంలెచ ప్రహరణవిషయే ఇదం
యుద్ధం ప్రవృత్తమిత్యర్థైసమస్యేతే కర్తవ్యతీహారద్యోత్యైసబహువ్రీ
హీః॥ ఇతిశబ్దాదయంవిషయవిశేషోలభ్యతే॥ ఇచూర్మవ్యతిహారే॥
కర్మవ్యతిహారయోబహువ్రీహీస్తస్మాదిజ్ఞాస్యాశ్చమాసాంతః॥ ఆన్యే
మామపిదృశ్యతే॥ దీర్ఘుర్ఘ్నోనువర్తతే॥ ఇచికర్తవ్యతీహారబహు
వ్రీహా పూర్వపదాంతస్యదీర్ఘః॥ తిష్ఠద్గుప్రభృతిషి ఏచప్రత్యయస్య
పాతాదవ్యయాభావత్వమన్వయత్వంచ॥—॥ ఓగుణః॥ ఉపనాణం
తస్యభస్యగుణస్సస్త్రితధితేపరే॥ అవాదేశః॥ బాహూబాహవి॥ సరూ
పేకిం॥ హాలసముసలేన (౩) తేనసహేతితుల్యయోగే॥ తుల్యయోగే
వత్కమానం సహేత్యేతత్తతీయాంతేనసహప్యాగ్నీత్॥ వాపసజ్ఞ
నస్య॥ బహువ్రీహారపయస్యసహస్యసస్సాస్యాదావ (౪) ప్రకృత్యాశిషి
సహశబ్దఃప్రకృత్యాస్యాదాశిషి॥ (౫) అగోవత్సహలేష్వితివాచ్యమ్॥

స్త్రిసగవేవతస్సాయసహలాయ || ఉపమానపూర్వపదోయథా | చంద్ర
ద్రాక్షపముఖంయస్సాస్సాచంద్రముఖి | సంభాషనాపూర్వపదోయథా |
రామకృతినామయస్యసరామనామకః | అవధారణాపూర్వ పదోయ
థా | యశశివభనంయస్యసయశశివభనః ||—|| అథబహువ్రీహీసమా
సాంతాదికార్యాణి || (౧) దీర్ఘేనసక్తిసియస్యస, దీర్ఘేనసక్తిః || జలజై
ఇవాక్షిణీయస్సాస్సా, జలజాక్షి || స్థూలాక్షా వెణుయప్తిః || (౨) పంచాం
గుళియోయస్యతత్పంచాగుళందారు (౩) ద్వామూర్ధానాయస్యస
ద్విమూర్ధః || త్రిమూర్ధః (౪) అంతర్గతానిలొమానియస్యసోంత
లోమః || బహిర్లోమః || (౫) ద్వివివనాసికాయస్యసద్వివివనః
ఖురణాః || ఖురణాః || ఖరణాః || ఖరణాః || స్థూలనాసికః || (౬) ఉ
న్నతానాసికాయస్యఉన్నతః (౭) ప్రగతానాసికాయస్యప్రగతః ||

(౧) బహువ్రీహీసక్త్యక్షోస్సాన్వీంగాత్త్వత్ || వ్యత్యయేనష్టత్ || సాన్వం
గవాచినక్త్యక్షన్వీంతాద్బహువ్రీహేష్టచ్ఛాన్వీత్ | సాన్వీంగాత్త్విం | దీ
ర్ఘేనసక్తిశకటమ్ | (౨) అంగుళేదారణి || అంగుళ్యేంతాచ్ఛబహువ్రీ
హేష్టచ్ఛాన్వీద్దారణ్యభే | పంచాంగులందారు | అంగుళిసదృశావ
యనం ధాన్యాదివిక్షేపకాప్తముచ్యతే | బహువ్రీహేఃకిం | ద్వేఅంగు
ళీప్రమాణమస్యః ద్వ్యంగుళాయప్తిః | తద్దితాభేతితత్పురుషేతత్పు
రుషస్యాంగుళేరిత్యజ్ఞే | దారణికిం | పంచాంగుళిహస్తః | (౩) ద్వి
త్రిభ్యంషమూర్ధః || ఆభ్యంమూర్ధష్టసాన్విదృబహువ్రీహీ ||
(౪) అంతర్బహిభ్యంచలోమన్యః || ఆభ్యంతోమోపాన్విదృబహు
వ్రీహీ || ఇత్యప్ || (౫) అక్షానికాయస్సంజ్ఞాయాంససంచాస్థూ
లాత్ || నాసికాశబ్దాంతాద్బహువ్రీహేరచాన్విదృబానికాశబ్దశ్చ స
సంప్రాప్నోతి సతుస్థూలపూర్వాత్ | పూర్వపదాదితిణత్వం | అ
స్థూలాత్త్విం | స్థూలనాసికః || ఖురఖరాభ్యాంవాణన్ || (౬) ఉపస
క్షాచ్ఛ్చేతినసాదేశోచ్ఛ్చత్వయశ్చ (౭) ఉపసగార్దృబహుళమితిణత్వం

(౧) విగతానానికాయస్యవిగ్రహః॥విభృష్ట (౨) నా స్తిహరిర్యస్యసోహ
లః అహలిః । అనక్తః । అనక్తిః । ఏవంసుమర్భావం ॥ (౩) నా స్తిప్ర
జాయస్యసోఽప్రజాః ॥ దుష్ప్రజాః ॥ సుప్రజాః ॥ ఏవంతమేధాః
దుమేధాః ॥ సుమేధాః (౪) కల్యాణాథర్మాయస్యసకల్యాణాథర్తా ॥
(౫) దక్షిణైశుమంప్రణం యస్యసదక్షిణైర్తామృగః । వ్యాధేనకృతస్య
నిశితస్యధః (౬) ప్రగతేజానునీయస్యవంజ్ఞః । సంగతేజానునీయస్య
సంజ్ఞః ॥ (౭) ఊర్ధ్వజానునీయస్యఊర్ధ్వజ్ఞః ॥ ఊర్ధ్వజానుః॥ (౮) శా
ర్ఙ్గంధనుర్యస్యసశార్ఙ్గంధనాన్ (౯) యవతిజామాయస్యసయవజా
విః ॥ (౧౦) కర్ణతాగ్రహాయస్యసకర్ణంధిః॥ఏవంపూతిగంధిః ॥ సుగం

[illegible]

ధిః ॥ సురభిగంధిః ॥ (౧) వద్దనేనగంధోయశ్చసపద్మగంధిః ॥
 (౨) వ్యాఘ్రస్యేవపాదావన్యవ్యాఘ్రపాత్ ॥ హస్తేనగంధావ
 స్సహస్తిపాదః ॥ కుశాలపాదః ॥ (౩) ద్వేపాదావన్యద్విపాత్ ।
 త్రిపాత్ ॥ సుపాత్ ॥ (౪) పద్మంతాఅన్యమోదక ॥ శోభనాదంతా
 అన్యసుదకసుదతిస్త్రీ (౫) శోభనంహృదయమన్యసుహృద్విత్త్రం ॥
 దుష్టంహృదయమన్యదుహృదమిత్రః । అన్యత్రిసుహృదయః ॥ దుహృద
 దయః ॥ (౬) పూర్వధుడః । అన్యసన్త్రాన్యశ్శోకన్యః । కమలమన్య
 హః । ఏకాంతిక దేశావావిధానానాం లక్ష్మణమాణిర్యథాః । సుగం
 ధిపుష్పంసలిలం । సుగంధిర్వాయః । నేహశోభనాః గుఢాఃద్ర
 వ్యాన్యాస్యసుగంధావణికః । అల్పభూత్యాం । సూపన్యగంధోలే
 శోయస్తేకాంతస్సవగంధిభోజనంపుత్రిగంధి । గన్ధాగంధికామోదే
 లేలే సుబంధ గర్వమోరితి విశ్వః ॥ (౧) ఉపమానాద్భ ॥—
 (౨) పాదస్యలూపాస్త్యాదిభ్యః ॥ హస్త్యాదివజ్రతాదుపమానా
 త్వగన్య పాదశబ్దస్యలోపసాన్యద్భుతంప్రీహా । అహస్త్యాదిభ్య
 కిం । హస్తీవాదః । కుశాలవాదః । కంఠపదమచ । కంఠపద్యా
 దిమ పాదస్యలూపేషునిపాత్యత్రస్త్రీయాం । నేహకంఠపాదః ॥
 (౩) సంఖ్యాసః పూర్వస్య ॥ పాదస్యలూపసాన్యత్ప్రీమాసాంతోఽహ
 ప్రిహా ॥ (౪) నయసిదలస్యదశ్య ॥ సంఖ్యాసః పూర్వస్యదంతస్య ద
 త్త్రత్యాదేనాన్యద్వియః । ద్విదక । చతుర్దక । పద్మంతాఅన్యమో
 దక । సుదక । సుదతి । వయసికిం । ద్విదలంకికి । సుదంతానట
 (౫) సుహృద్దుహృదా మిత్రామిత్రయోః ॥ సుమభ్యంహృదయ
 స్యహృద్భావనివాత్యతే । అన్యత్రిసుహృదయః । దుహృదయః ॥
 (౬) ఉయప్రభృతిభ్యః । ఇహపుమాన్ అసద్వాన్పయః నాః ।
 క్షీర త్రేకచనాంతానిపర్యంతే । వ్యవచనబహువచనాంతేభ్యస్తుశేషాద్వి
 ఘాపెతివికల్పనకట్ । ద్విపుమాన్ । ద్విపుంసగతిథాన్పయః । అనర్థకం

ష్కాత్యాది || (౧) బహుదండినోయస్యాంసాబహుదండికానగర్
 బహువాగ్నికానధా || స్త్రియాంకిం | బహుదండి || బహుదండి
 గ్రామః || (౨) మహాద్యతోయస్యసమహాయశస్కః || మహాయశాః ||
 (౩) బహుద్యమాళాయస్యసబహుమాలకః | బహుమాలకః | బహు
 మాలః || (౪) ప్రవాణీతంతువాయశలాకా | నిగతాప్రవాణీయస్య
 నిష్ప్రవాణిః పటః || సమాప్తవానానవఇత్సర్థః || (౫) కంచేకా
 లాయస్యనకంచేకాలః || (౬) చిత్రాగావోయస్యసచిత్రగుః (౭) రూ
 పవతీధారాయస్య సరూపవద్భార్యః ||

కిం | అపాథః | అపాథః కమ్ || (౧) ఇనస్త్రియాం || (౨) శేషాద్వి
 భాషా || అనుక్తసమాసాంతాచ్చేషాధికారస్థాద్బహువ్రీహేః కదాన్వి
 స్యాత్ | అనుక్త్యాదికిం | వ్యాసుపాత్ | సుగంధిః | ప్రియపథః
 శేషాధికారస్థాత్కిం | ఉపబహవః | ఉత్తరపూర్వా | ఇహానకప్ (౩)
 అహోన్యతరస్యామ్ || కప్యాబంతస్య ప్రాసోవీవాస్యాత్ || (౪) ని
 ష్ప్రవాణిశ్చ || కబధావౌత్రనిపాత్సితే | (౫) సప్తమీవిశేషణే బ
 హువ్రీహా || సప్తమ్యంతంవిశేషణంచ బహువ్రీహాపూర్వంప్రయో
 జ్యం | కంచేకాలః | అతఏవజ్ఞాపకాద్యధికరణవదోబహువ్రీహేః |
 సర్వనామసంఖ్యయో రుపనంఖ్యానం | సర్వశ్చేతః | ద్విశుక్లః | మి
 థోఽనయోస్సమాసేసంఖ్యాపూర్వంశబ్దవరవిప్రతిషేధాత్ | ద్వ్యవ్యయః
 ఇత్యాది | వాప్రియస్య | ప్రియగుడః | గుడప్రియః | సంఖ్యాయా
 అత్రీయస్యాః | ద్విత్వాః | ద్వం ద్వేపి | దావదశ || (౬) గొస్త్రియో
 రుపసంజ్ఞానస్యేతిగొశబ్దస్య హ్రాస్వః (౭) స్త్రియాఃపుంపద్భాషితపుం
 స్కూదనూజ్ఞమానాధికరణే స్త్రియామపూర్వణీ ప్రియాదిపగ || భా
 షితపుంస్కూదనూజ్ఞోఽఽజ్ఞానాయస్యామితి బహువ్రీహేః | నిపా
 తనాత్పంచమ్యా అలుక్ షష్ట్యాశ్చలుక్ | తులేప్రవృత్తినిమిత్రైయదు
 క్తపుంస్కం తస్మాత్పరణాజభావాయత్రతథాభూతస్య స్త్రీవాచకశ

బ్రహ్మ పుంవాచకశబ్దస్యైవ రూపంస్యాత్సమానాధికరణశ్రీలింగే ఉ
 త్తరపదే ॥ నతుపూర్ణత్యాం ప్రియాశ్చాచ పరతః । స్త్రీయాఃమ్ ।
 గ్రామణికులం దృష్టిరస్యగ్రామణిదృష్టిః । భాషితపుంస్కత్కిం । గం
 గాభార్యః । అనూజీం । వామోరూభార్యః । సమానాధికరణేకిం ।
 కల్యాణ్యాఃమాతాకల్యాణీమాతా । స్త్రీయాఃకిం । కల్యాణీప్రధానం
 యస్యసకల్యాణీప్రధానః । పూర్ణత్యాంతు । అపూర్ణత్యాప్రమాణ్యాః ।
 పూర్ణత్యాప్రత్యయాంతం యత్ స్త్రీలింగంతదంతాత్ప్రమాణ్యంతా
 చ్చబహువ్రీహేరప్సాన్యత్ । కల్యాణీపంచమీయాసాంరాత్రిణాంతాః క
 ల్యాణీపంచమారాత్రయః । స్త్రీప్రమాణీయస్యసస్త్రీప్రమాణిః । పుం
 వద్భావనిషేధోఽప్యత్యయశ్చ ప్రధానపూర్ణత్యామేవరాత్రిః పూర్ణ
 వాచ్యాచేదిత్యుక్తౌదాహరణే ముఖ్యా । అన్యత్రతు । నదన్యత్రశ్చ । న
 దన్యత్రపదాదృదంతోత్తరపదాచ్ఛబహువ్రీహేఃకప్సాన్యత్ । పుంవ
 ద్భావః । కేణః । కేవరేణోహ్రస్వస్సాన్యత్ । ఇతిప్రాప్తే । నక
 పి । కపివరేణోహ్రస్వానస్సాన్యత్ । కల్యాణపంచమీకఃపక్షః ।
 బహుకత్యుఃకః । అప్రియాదిమకిం । కల్యాణీప్రియః । ప్రియా । మ
 నోజ్ఞా । కల్యాణీ సుభగా । దుభగా । భక్తిః సచివాన్వసాకాం
 తాత్కాంతాసమాచపలాదుహితావామాఅబలా । తనయా ॥ సామా
 న్యేనపుంసకందృఢభక్తిర్భస్యసదృఢభక్తిః । స్త్రీత్వవివక్షాయాంతుదృ
 ఢభక్తిఃపురుషః । తసిలాదిషాన్యకృత్వసుచః ॥ తసిలాదిషాన్యకృత్వసుజంలే
 మపరేషు స్త్రీయాఃపుంవత్సాన్యత్ । పరిగణనం-కర్తవ్యం । అవ్యా
 త్త్యతివ్యాప్తిపరిహారాయ । త్రతసా, తరప్తతమపా, చరప్తజాతీ
 యరౌ, కల్పప్దేనీయరౌ, రూపప్రాశపౌ, భాల్, తిల్ధన్వా, య
 హివృష । బహుత్ర । బహుతః । దశనీయతరా । దశనీయతమా
 ఘరూపేతిహాస్యపరత్వాత్పుంవద్భావం బాధతే । పట్వితరా । ప
 ట్వితమా । పటుదరీ । పటుజాతీయా । దశనీయకల్పా । దర్శనీయజ

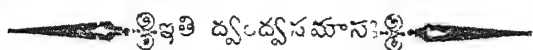
అథ ద్వంద్వద్వివిధః॥ ఇతరేఽరయోగద్వంద్వఃసమాహరద్వంద్వశ్చైతి ॥ సచప్రత్యేకంద్వవిధః॥ ద్విపహుబహుపదశ్చైతి ॥ తత్రాద్యో ద్విపహుయథా (౧) రామశ్చలక్ష్మణశ్చ రామలక్ష్మణౌ ॥ బహుపహుయథా ॥ హోతాచపాతాచనేష్టాచ ఉద్ధాతాచహోతృపాతృనేష్టోద్ధాతారః (౨) జాయాచపతిశ్చదమ్పతీ । జమ్పతీ । జాయాపతీ (౩) హరిశ్చహరశ్చహరిహరౌ (౪) హరిగురుహరః । హరిహరగురువః ॥ (౫) ఈశశ్చకృష్ణశ్చ ఈశకృష్ణౌ ॥ (౬) అశ్వరథేంద్రాః । ఇంద్రాశ్వరథాః ॥ (౭) ఇంద్రాగ్ని ॥ (౮) శివశ్చకేశవశ్చశివకేశవా ॥ (౯) అథఽధమా । ధమార్థౌ ॥ (౧౦) హేమ సశిశివసంతాః । కృత్తికాహిరణ్య । గ్రీష్మవసంతౌ (౧౧) కుశకాశం (౧౨) తాపసపర్వతౌ (౧౩) బ్రాహ్మణక్షత్రియకటుచ్ఛద్రాః (౧౪) యధిష్ఠిరాజుఃసా

(౧) చార్ధద్వంద్వః । అనేకంసుబంధం చార్ధద్విద్యమానంవాసమస్యతే సద్వంద్వః । సముచ్చయాన్వాచయేతరతరయోగసమాహారాశ్చాథాః । పరస్పరనిరపేక్షస్యానైకప్రేక్షకస్త్రిన్నన్వయస్సముచ్చయః । అన్యతరస్యానుషంగిక త్వేనాన్వయః । మిళితానామన్వయఇతరతరయోగః । సమాహన్యమాహరః ॥ తత్రైశ్వరం గురుచభజన్వైతి సముచ్చయే భిక్షామటగాంచానయేత్యన్వాయేచ ససమాసోఽసామథ్యాత్ ॥ (౨) దంపతీజంపతీజాయాపతీ॥జాయాశబ్దస్యజంభావోదంభావశ్చ నిపాత్యతే । (౩) ద్వంద్వేషు । ద్వంద్వేషుసంజ్ఞకంపూర్వంస్యాత్ ॥ (౪) అనేకప్రాప్తావేకత్రనియమోఽనియమశ్శేషే ॥ (౫) అజాద్యదంతం॥ఇదంద్వంద్వేపూర్వంస్యాత్ ॥ (౬) బహుష్వనియమః (౭) ఘృంతాదజాద్యదంతం విపరీతిషేధేన ॥ (౮) అల్పచరం ॥ (౯) ధమోదిష్వనియమః ॥ (౧౦) ఋతుసంక్షత్రాణాం సమాక్షరాణామానుపూర్వేణ ॥ (౧౧) లఘుక్షరంపూర్వం॥(౧౨)అభ్యర్హితంచ (౧౩) పఠానామానుపూర్వేణ (౧౪) భ్రాతుజ్యాయసః॥

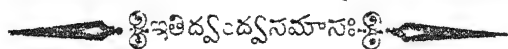
సమాహారద్వంద్వోద్వయధా । (౧) పాణీచ పాదౌచపీషాంసమాహారః
 పాణీపాదమ్ । మాదౌంగికశ్చపాణవికశ్చఅనయోస్సమాహారఃమాదౌంగికపాణవికమ్ ।
 రథికాశ్చాశ్వాశ్చారోహశ్చైచ్ఛమాంసమాహారఃరథికాశ్వాశ్చారోహమ్ ॥ (౨) ధానాచశమ్మలీచధానాశమ్మలి (౩) యూతాశ్చ
 బిక్షాశ్చయూకాలిక్షమ్ ॥ (౪) అహిసకులమ్ । గోవ్యాఘ్రమ్ ॥ కా
 లాలూకమిత్యాది (౫) బదరాణిచామలకానిచైషాంసమాహారః బదరామలకమ్ ।
 బదరంచామలకంచబదరామలకమ్ । రథికాశ్చాశ్వారోహశ్చరథికాశ్వాశ్చారోహమ్ ।
 ప్లక్షన్యగోధావిత్యాది (౬) దధిచపయశ్చదధిపయసీ ॥ ఇథాబహిష్ఠీ । ఋక్సామే । వాఙ్మనసే । (౭) దశదంతో
 ఘ్రాః (౮) ఉపదశందంతోష్ఠమ్ । ఉపదశాః దంతోష్ఠాః (౯) హోతాదప్రోతాదహోతాప్రోతారౌ । మాతాచపితాచమాతాపితరౌ । పి

(౧) ద్వంద్వశ్చపాణీతుల్యసేనాంగానామ్ । పీషాంద్వంద్వవికవత్సన్య
 త్ । సమాహారస్తేనైకత్వాదేకత్వేసిద్ధేనియమాదౌం ప్రకరణం । ప్రా
 ణ్యంగాదీనాం సమాహారవివయధాన్యాత్ । (౨) జాతిరప్రాణీనామ్ ॥
 ప్రాణీవజ్రజాతివాచినాంద్వంద్వవికవత్ ॥ (౩) క్షుద్రజంతవః । పీ
 షాంసమాహారద్వంద్వసన్యత్ । ఆనకులాత్ క్షుద్రజంతవః ॥ (౪)
 యేషాఃచవిరోధశ్శాశ్వతికః । తేషాంపాగ్నత్ ॥ (౫) ఫలసేనావన
 న్మతిమ్మగళకునిక్షుద్రజంతుత్పణధాన్యానాంబహుప్రకృతిరేవద్వంద్వ
 వికవదితివాచ్యం (౬) నదధిచపయఅదీని । ఏతానినైకవత్సన్యః । ఇథాబ
 హిష్ఠీనిపాతనాద్దీప్యంతః ॥ (౭) అధికరణైతావత్తైచ ॥ ద్రవ్యసంఖ్యా
 వగమే ఏకవదేతి నియమోనన్యాత్ । (౮) విభాషాసమీపే ॥ అధికర
 ణైతావత్తస్యసామీపేన పరిచ్ఛేదేనమాహారవివేకేవంరూపోనియ
 మోవాన్యాత్ । (౯) ఆనజ్యతోద్వంద్వే ॥ విద్యాయోనిసంబంధవా
 చినా మృదంతానాంద్వంద్వే ఆసక్త్యాదుత్తరపదపరే । పుత్రేన్యత
 రన్యామిత్యతామండూకప్లుత్యాపుత్రే ఇత్యనుష్పత్రైః పితాపుత్రౌ ॥

తావపుత్రశ్చపితాపుత్రౌ ॥ (౧) మిత్రశ్చవరుణశ్చమిత్రావరుణౌ ॥
 (౨) అగ్నిశ్చవాయుశ్చ అగ్నివాయా ॥ వాయ్వగ్ని ॥ (౩) అగ్నిశ్చ
 సోమశ్చఅగ్నియోమా ॥ అగ్నివరుణౌ ॥ (౪) అగ్నామరుతౌదేవతే అ
 స్యఅగ్నిమారుతం కర్త ॥ అగ్నివరుణౌదేవతేఅస్యఅగ్నివారుణం ॥
 (౫) ద్యౌశ్చభూమిశ్చద్యావాభూమీ ॥ (౬) ద్యౌశ్చపృథివీచద్యా
 వాపృథివ్యా ॥ దినస్పృథివ్యా ॥—॥ అథద్వంద్వసమాసాంతష్టచ్ ॥
 (౭) వాక్పత్వక్పఅనయోస్సమాహారః వాక్త్వచం వీచంత్వక్స్రజం ॥
 శమీన్మషదమ్ ॥ వాక్త్వీషం ॥ ఛత్రోపానహంఇత్యాది ॥ .....

అథద్వంద్వసమాసాంతష్టః ॥ సచద్వివిధః ॥ సరూపైకశేయో వి
 రూపైకశేషశ్చైతి ॥ సరూపైక శేయోయథా ॥ (౧) రామశ్చరామ
 శ్చరామా ॥ రామశ్చరామశ్చరామశ్చరామాః ॥ ఏనంహరిశ్చహరి
 శ్చహారిఇత్యాది ॥ విరూపైక శేయోయథా ॥ (౨) వక్రదండశ్చ కుటిల
 (౩) దేవతాద్వంద్వేచ ॥ ఇహోత్తరపదెపరేతనజ్ ॥ (౧) నాయశ
 బ్రహ్మయోగే ప్రతిస్థానః ॥ (౩) ఈదగ్నేస్సోమవరుణయోః ॥ దేవతా
 ద్వంద్వఇత్యేవ ॥ అగ్నేస్తుత్సోమసోమాః ఇతిషత్వం ॥ (౪) ఇద్వంద్వ
 ధౌ ॥ వృద్ధిమతుస్తరపదెఅగ్నేరిదాదేనసాన్వద్దేవతా ద్వంద్వ ॥
 (౫) దివోద్యావా॥దేవతాద్వంద్వేడత్తరపదెపరే ॥ (౬) దినస్శ్చపృ
 థివ్యాం ॥ దినఇత్యేవ ॥ చాద్ద్యావా ॥ (౭) ద్వంద్వచ్చుదషహం
 న్నాత్మమాహరే ॥ చనూతాద్దషహంతాచ్చుదవంద్వాట్టచాన్వత్స
 మాహరే ॥ ఇతరేతరద్వంద్వేతుప్రాన్మట్కరదావిత్యాది ॥ .....

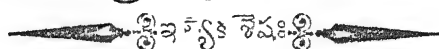
(౮) సరూపాణామేకశేషఏకవిభక్తౌ ॥ ఏకవిభక్తాయానిసరూపా
 ణ్యేనదృష్టానితేషామధ్యే ఏకవివావశిష్యతే ॥ (౯) విరూపాణామ
 పిసమానాథాకానామ్ ॥

దండశ్చవక్రదండౌ । కుటిలదండౌ (౧) గాగ్యశ్చగాగ్యాయణశ్చ
 గాగ్యౌ ॥ (౨) గాగీచగాగ్యాయణౌచ గగాః ॥ (౩) హంసీ
 చహంసశ్చహంసౌ ॥ (౪) భ్యాతాదస్వసాచభ్యాతౌ । పుత్రశ్చదు
 హితాచపుత్రౌ ॥ (౫) శుక్లశ్చశుక్లావశుక్లంచ శుక్లం శుక్లానీతివా ।
 సచసాచతచ్ఛ । తత్ । తానీతివా(౬) మాతాదపితాచపితరౌ । మా
 తాపితరౌ । మాతరపితరౌ (౭) శ్వశూశ్చశ్వశురశ్చ శ్వశురౌ । శ్వ
 శూశ్వశురౌ (౮) సనదేవదత్తశ్చతౌ (౯) సచయశ్చయా (౧౦) స
 చయశ్చతౌ ॥ (౧౧) సాచదేవదత్తశ్చతౌ । తచ్ఛదేవదత్తాచయజ్ఞదత్తా
 చతాని ॥ (౧౨) తచ్ఛదేవదత్తశ్చతే (౧౩) కుక్కుటమయూర్యావిమే
 షయూరీకుక్కుటావిమా । తచ్ఛసాచఅర్దపిష్పర్యౌతే ॥

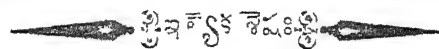
(౧) వృట్టోయూనాతల్లక్షణశ్చే దేవవిశేషః ॥ యూనాసహాక్తాగోత్రం
 శిష్యతే । గోత్రీయవప్రత్యయమాత్రకృతంచ త్రయోః కృత్సంవై
 రూప్యంస్యాత్ । (౨) స్త్రీపుంసద్వ । యూనాసహాక్తాపృథ్వాస్త్రీ
 శిష్యతే । తదర్థశ్చపుంసత్ । (౩) పుషాస్త్రీయా । స్త్రీయాస
 హాక్తాపుషాశిష్యతే తల్లక్షణవివశిష్యశ్చేత్ । (౪) భ్యాశ్చపుత్రౌ
 స్వస్మదుహితృభ్యాం (౫) నపుంసకమసపుంసకేనైకపాచ్ఛాస్యాస్యతర
 స్యాన ॥ లక్ష్మీ బేసిసహాక్తాకీయశిష్యతే తద్భవావీకనతాన్యతల్లక్షణ
 వివశిష్యశ్చేత్ । (౬) పితామాత్రా । మాత్రాసహాక్తాపితావాశి
 ష్యతే । మాతరపితరాపుదీచామ్ ॥ (౭) శ్వశుశ్చ శ్వశూశ్చ ॥ శ్వశూశ్చ
 హాక్తాశ్వశురౌవాశిష్యతే తల్లక్షణవివ శిష్యశ్చేత్ । (౮) త్వదాదీ
 నిసరైవ్విత్తమ్ ॥ సరైవ్విసహాక్తాత్వదాదీనినిత్యంశిష్యంతే ॥ (౯)
 త్వదాదీనాంమిథుస్సహాక్తాయత్పరంతద్విష్యతే ॥ (౧౦) పూర్వశ్చేయా
 పిదృశ్యతేఇతిభాష్యమ్ ॥ (౧౧) త్వదాదితస్మేపీపుంసపుంసకతాలిం
 గవచనాని ॥ (౧౨) పుంసపుంసకయోస్తుపరత్యావన్నపుంసకశిష్యతే ॥
 (౧౩) అద్యంధ్వతత్పురుషవిశేషణానామితవక్తవ్యం ॥

(౧) గావః పుమాసః స్త్రియశ్చైషామేకశేషేగావదమాః ॥—॥

అథావ్యయీభావః । సద్వివిధః ॥ అవ్యయపూర్వపదోనామపూర్వప
దశ్చేతి ॥ తత్కావ్యయీభా (౧) దిశయోమధ్యం అపదిశం । అపదిశే
న । అపదిశే ॥ (౩) విభక్త్యర్థాదిహ । హరౌ అధిహరి । కృష్ణస్య

(౨) గ్రామ్యపశుసంఘేష్వతిరుణామస్త్రీ । ఏషసహవివక్షాయాం (స్త్రీ)
శిష్యతే । పుమాం (స్త్రీ) మేత్యస్యాపవాదః । గ్రామ్యేతి కిం । రురవఇ
మే । పశుశ్రహణం కిం । బ్రాహ్మణాఇమే । సంఘేషుకిం । ఏతాగా
నా । అతిరుణామకిం । వత్సాఇమే । అనెకశఫేషీతివాచ్యం । అశ్వా
ఇమే ॥

(౩) అవ్యయవిధక్రిసమిదసమ్మద్వివర్త్యభావాత్వయా సం
పత్తిశబ్దప్రాచుభావపశ్చాశ్చథానపూర్వయాగపద్యసాదృశ్య
మైతిపాకల్యాతవచనెషు । అవ్యయమితియోగోవిభజ్యతే । అవ్య
యసమథేన సమాసమస్యతే సోవ్యయీభావః । దిశయోమధ్యమ
పదిశం । అత్ర । ప్రథమానిదిష్టం సమాసఉపసజనమ్ ॥ సమాసశా
స్తేప్రథమానిదిష్టముపసజనసంజ్ఞంస్యాత్ । ఉపసజనంపూర్వం ॥
సమాసేఉపసజనంప్రాకప్రయోజ్యం । ఏకవిభక్తిచాపూర్వనిపాతే ॥
విగ్రహేయన్నియతవిభక్తికంతదుపసజనసంజ్ఞంస్యాత్ । నతుతన్య
పూర్వనిపాతః । గో (స్త్రీ) యోరుపసజనస్య ॥ ఉపసజనంయోగోశ
బ్దః (స్త్రీ) ప్రత్యయాంతచతిదంతస్య ప్రాతిపదికస్యహాసవస్సన్యాత్ ।
అవ్యయీభావశ్చేత్యన్యాయత్వం ॥ నావ్యయీభావాదలొమ్వపంచ
మ్యాః ॥ అదంతాదవ్యయీభావాత్సువోసలుక్ తస్యపంచమీవినా అ
మాదేశశ్చస్యాత్ ॥ తృతీయాసప్తమ్యోబహుళం । అదంతాదవ్య
యీభావాత్తృతీయాసప్తమ్యోబహుళమమ్భావస్సన్యాత్ । అపదిశం
అపదిశేన । అపదిశం । అపదిశే ॥ (౩) విభక్తికారదెరయమథః । వి

సమీపముపక్కప్రమ్మ మద్రాణాంసమృద్ధిస్సమృద్ధిమ్ ॥ యవనానాం
వృద్ధిః కుర్వవనం । విగతాబుద్ధిస్త్వర్ధిః । మక్షికాణామభావోనిర్వ
క్షికం । హిమస్యాత్యయోఽతిహిమమ్ । అత్యయోధ్వంసః । నిర్దాన
మ్మృగినయజ్యతే అతినద్రం । హరిశబ్దస్యప్రకాశః । ఇతిహరి । వి
ష్ణోఃపశ్చాదనువిష్ణు । యోగ్యతావీప్సాపదాథానతివృత్తిసాదృశ్యా
నియథాథాః ॥ రూపస్యయోగ్యమనురూపం । అథామథాప్రతిప్ర
త్యథాః । శక్తిమనతిక్రమ్యయథాశక్తి ॥ హరేస్సాదృశ్యంసహరి । జ్యే
ష్ఠస్యానుపూర్వేణ అనుజ్యేష్ఠం (౧) దక్కేణయగపత్నచక్రం । పూ
ర్వాశ్చైవయగపత్నహపూర్వాష్టమ్ ॥ సదృశస్సఖ్యాససఖి । మత్తా
ణాంసంపత్తిఃక్షత్రం । ఋద్ధైరాధిక్యంసమృద్ధిః । అనురూపాత్తథా
వస్సంపత్తిరితి భేదః । తృణమప్యపరిత్యజ్జనత్పణమ తిసాకల్యనేత్య
థాః । అగ్నిగ్రంథపర్యంతమధీతైసాగ్ని (౨) యావంతజ్ఞోకాస్తానం
తాచ్యుతప్రకామాః । యావచ్ఛ్లోకం (౩) విష్ణోరప । అపవిష్ణు । వి
ష్ణోఃపరిపరిష్టమ్ ॥ వనాద్భహిఃబహిర్వనం । వనాత్ప్రాక్ ప్రాగ్వనం
(౪) ముక్తివర్యంతమాముక్తి । ఆముక్తైః । బాలానభివ్యాప్య ఆబాలం

భక్త్యథాఽదిమనతామానమవ్యయంసుబంధేన సహసమస్యతేనోవ్య
యాధావః ॥ (౧) అవ్యయాధావేచాకాలే । సహస్యసస్సాదృశ్యయా
భావే । నతుకాలే । సచక్రం । కాలేతుసహపూర్వాష్టమ్ । సదృశస్స
ఖ్యాససఖి । యథాథాశ్యేనైవ సిద్ధైపునసాదృశ్యగ్రహణం గుణభూ
తైహి సాదృశ్యేయథాస్యాదిత్వేవమథాః ॥ యథాఽసాదృశ్యే । అసా
దృశ్యవీచయథాశబ్దసమస్యతే । తేనేహన । యథాహరిస్తథాహరిః ।
ఏతేనసాపృశ్యఇతివాయథాథాఽఇతివాప్రాప్తంనిషిధ్యతే ॥ (౨) యా
వదవధారణే ॥ (౩) అపపరిబహిపంచవఃపంచమ్యా ॥ (౪) ఆజ్ఞర్యా
దాభివిధ్యోః । ఏతయోరాజ్ఞుంచమ్యంతేనవానమస్యతే నోవ్యయా
ధావః । తేననితేమర్యాదా । తేనసహేత్యభివిధిః ॥

హరిభక్తిః ఆదాతేభ్యః (౨) అభ్యగ్నిశలభాఃపతంతి । అగ్నిమభి । వృ
త్తగ్ని । అగ్నింప్రతి (౩) అనువనమశనిగతః । వనస్యసమీపంగత
ఇత్త్యక్షః (3) అనుగంగంవారాణసి । గంగాదైఘ్నిశదృశద్వైఖ్యప
లక్షితైత్త్యక్షః ॥ నామసూర్యపదోయథా ॥ (౪) శాకస్యలేశఃశాకవృ
త్తి (౫) అక్షేణవిపరీతంవృత్త అక్షపరి । ఏవశలాకాపరి । ఏకపరి ॥
(౬) గంగాయాఃపారంపారెగంగం । పారెగంగాదానయగంగాపా
రాత్ । గంగాయాఃమధ్యంమధ్యేగంగం । మధ్యేగంగాదానయగం
గామధ్యాత్ (౭) ఉన్నతాగంగాయ స్థిక్తాదేశెనఉన్నతగంగానామదేశ
శః ॥ ఏవంహాహితగంగమ్ ॥—॥అథావ్యయార్థా వసమాసాంతాః॥—

(౧) లక్షణేనాభిప్రతీతిభిముఖ్యా ॥ అభిముఖ్యద్యోతకావభిప్రతీచి
హ్నవాదినానహాహ్యోగ్యత్ ॥ (౨) అనుర్యత్సమయా ॥ యంపదా
ధంసమయాద్యోత్సతే లేనలక్షణభూతేనానుస్సమన్యతేసావ్యయా
భావః (3) యస్యచాయామః ॥ యస్యదైఘ్నిశమనాద్యోత్సతేతే
న లక్షణభూతేనానుస్సమన్యతే ॥ తిష్ఠద్గుప్రభృతీనిచ । ఏతానినిపాత్య
న్తే । తిష్ఠంతిగావోయస్థిక్తాకాలేసతిష్ఠన్తు । దోహనకాలః । ఆయా
న్తిగావోయస్థిక్తాకాలేసతియతీగవం । ఇహశత్రోదేశః పుంసచ్ఛాన
విరహస్సమాసాంతోప్రత్యయశ్చనిపాత్యతే । (౪) సుప్పృతినామాత్రా
థే ॥ సుబలతమల్పధైర్యనిసహనమన్యతే । కల్పాథేకిం । వృ
క్షంప్రతివిద్యోతతేవిద్యుత్ ॥ (౫) అక్షశలాకాసంఖ్యాః పరిణా ॥
ద్యూతవ్యవహారేపరాజయవీనాయంసమాసః ॥ (౬) పారమధ్యేష
ష్టానా । పారమధ్యశద్దౌషస్త్వంతేన సహవాసమస్యేతే । ఏదంత
త్వంచానయోర్నిపాత్యతే । పక్షేషష్ఠీతత్పురుషః । మహావిభాషయా
వాక్యమపి । గంగాయాఃపారాత్ । గంగాయామధ్యాత్ ॥ (౭) అన్య
పదాథేచసంజ్ఞాయాం ॥ అన్యపదార్థైవిద్యమానం సుబలతంనదీభి
స్సహసమన్యతేసంజ్ఞాయాం । విభాషాధికారెపివాక్యేనసంజ్ఞానవగమా

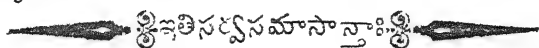
(౧) శరదస్సమీపం ఉపశరదం || ప్రతివిపాశం || (౨) అక్షిప్రతిప్రతి
క్షం | అక్షిప్రం పరొక్షం | అక్షిప్రస్తుఖం సమక్షం | అక్షిప్రనుగ
తం అన్వక్షం (3) రాజ్ఞస్సమీపముపరాజం | ఆత్మనిఅధ్యాత్మం || (౪)
చర్తణస్సమీపం ఉపచర్తం | ఉపచర్తం || (౫) నద్యాస్సమీపం ఉప
నదం | ఉపనది | ఉపపాణామాసం | ఉపపాణామాసి | ఉపాగ్ర
హాయణమ్ | ఉపాగ్రహాయణి (౬) ఉపనమిధం | ఉపనమిత్ | (౭)
గిరెస్సమీపముపగిరం | ఉపగిరి | ఇత్యవ్యయాభావః ||—|| అథసా
ధారణసమాసాంతాః || (౮) ఋవౌర్థామర్థార్థః | అన్పచబహ్వై
చావధ్యేతర్యేవ | నేహఅన్పక్సమ్ | బహ్వైక్సక్తం | విష్టోఽపూః
విష్టుపురం | క్లిబత్వం లాకాత్ | విమలావంసరిః | రాజ్ఞోధూఃరాజధు
రా | సర్వేషాంపంథాః సర్వపథాః | రమ్యఃపంథాయస్తి సర్వవ్యవ
ధోదేశః | అక్షస్యధూఃఅక్షధూః | దృఢాధూఃస్యసద్దృఢధూరక్షః ||
దిహనిత్యసమాసః | (౧) అన్వయాభావేశిత్ప్రభృతిభ్యః || శరదాది
భ్యష్టచస్యాత్సమాసాంతోవ్యయాభావః | శరద్ | విపాశ్ | అనన్ |
మనన్ || ఉపానహ్ || దివ్ | హిమవత్ | అనడుహ్ | దిశ్ | దృశ్ |
విశ్ | చేతన్ | చతుర్ | త్యద్ | తద్ | యద్ | కియత్ | జరా
యాజరస్ప | ఉపజరసం || (౨) ప్రతివరసమనుభోక్త్యః || పరొక్షేలి
డితినిదేశాత్పరస్యోకారాదేశః | పరోక్షాక్రియోత్పాదిత్వశ్చఆద్యజం
తం (3) ఆనశ్చ | అన్వంతాదన్వయాభావాట్టచస్యాత్ (౪) నపుం
సకాదన్వతరస్యాం | అన్వంతంయత్ క్లిబఃతదంతాదన్వయాభావాట్ట
జ్వస్యాత్ | (౫) నదీపాణామాస్యాగ్రహాయణీభ్యః | వాటచ్ ||
(౬) ఝయః | ఝయంతాదన్వయాభావాట్టజ్వస్యాత్ | (౭) గిరెశ్చ
సేనకస్య | గిర్యంతాదన్వయాభావాట్టజ్వస్యాత్ | సేనకగ్రహణం పూ
జాథణం || (౮) ఋకూర్బరభూః పథామానక్షే | అలనక్షే ఇతిచ్ఛేదః |
ఋగాద్యంతస్య సమాసస్య అప్రతియోంతావయవస్యాత్ అక్షేయా

(౧) ద్విగతాఽపోఽస్తిన్నితిద్విపమ్ । ఏవమంతరిపంప్రతిపం సమీప
మిత్యాది ॥ (౨) అనుగతాఽపోఽస్తిన్నితిఽనూపోదేశః (౩) ప్రతిసా
మం । అనుసామం । అనసామం । ప్రతిలామం । అనలామం । అవ
లామం । (౪) కృష్ణాఘామిగ్యస్యకృష్ణఘామః । పాసాదః । ఏవము
దగ్భూమః । పాండుఘామః । ద్విఘామః । త్రిఘామః (౫) వంచనదం
సప్తగోదావరం ॥ పద్మనాభాయస్యసప్తనాభః (౬) గవామక్షివా
క్షియస్య సగవాక్షః ॥ (౭) అవేద్యమానానిచత్వాద్యస్యచతురః । ఏ
వంచతురః । సుచతురః ॥ (౮) త్రియశ్చత్వారోవాత్రిచతురాః ।
చతుశ్చాంసమిషియేసంతి త్రిదపచతురాః । ఏలెవంచబహువ్రీహ
యః । తతపికాదశద్వంద్వాః । స్త్రీపుసా । ధేన్వనడుహా । ఋక్సా
మే । వాఙ్మనసే । అక్షిణీచ భృహచ అక్షిభృవం । దారాశ్చగావశ్చ
దారగవమ్ । డారూచ అష్టివంతోచ డోఽష్టవంతః । పాదాచాష్టవంతో
ధూస్తదంతస్యన । (౧) ద్విన్వంతరుపసగేఽపఠాత్ । అపఠతికృతస
మాసాంతస్యానుకరణం । షష్ట్యధేఽప్రథమా । ఏభ్యోపస్యఃకాత్సాన్యత్
(౨) ఊదనోదేశే ॥ అనోఃపరస్యాపస్యఃకాత్సాన్యదైశే ॥ (౩) అచ్చ
త్రివ్యనపూర్వాత్సామలామ్నః । ఏతత్పూర్వాత్సామలామాంతాత్స
మాసాదచ్ఛాన్యత్ (౪) కృష్ణోదకాపండుసంఖ్యాపూర్వాయా భూమే
రజష్యతే ॥ (౫) సంఖ్యాయానదీగోదావరిభ్యాంచ ॥ అచ్చత్రివ్యన
వేత్సత్రాజితయోగవిభాగాదస్యత్రాప్యచ్ ॥ (౬) అట్టైశ్చోదదగ్భనా
త్ ॥ అచక్షుః పర్యాయాదట్టోచ్చాన్యత్సమాసాంతః । (౭) అచతుర
విచతురసుచతురస్త్రీపుసాధేన్వనడుహాఋక్సామవాఙ్మనసాక్షిభృవ
దారగవార్షస్థీవపదస్థీననక్తం దివరాత్రిందివాహుదిఃపసరజసనిశ్శ్చ
యసపురుషాయషద్వాన్యయష త్రాయీషగర్వజషజాతాక్షమ
హోక్షవృద్ధోక్షోపశునగోష్ఠశ్వాః ॥ ఏలెవంచవిశతిరజంతానిపాత్యం
తే ॥ (౮) తుగ్విపాభ్యాంచతురోజష్యతే ॥

చపడష్టివం । న క్తవదివాచన క్తదివం । రాత్రౌచదివాచరాత్రిందివం
అహనిచ దివాచ అహదివం । వీస్పాయాంద్వంద్వః । అహ ఋహనీ
త్యథః । రజౌవ్యపరిత్యజ్యస రజసం । సాక లేఽవ్యయీభావః । రజ
సాసహవర్తతే ఇతిబహువ్రీహాతుస రజః పంచజం । నిశ్చితం శ్రేయో
నిశ్చేయసమితి తత్పురుషే । బహువ్రీహాతు నిశ్చేయాక పురు
షః । పురుషస్వాయః పురుషాయషం । తతోద్విగుః దావ్యయషం॥
త్యాయషం । తతోద్వంద్వః ॥ ఋగ్యజుషమ్ । తతస్త్రయీక ర్తథా
రయాః । జాతశ్చాసౌ ఉత్తాదజాతౌక్షః । ఏవం మహాక్షః వృహ్నిక్షః॥
శుసన్సమీపముపశునష్టే । గొష్ఠే శ్వాగోష్ఠశ్వః ॥ (౧) బ్రహ్మణో వర్చః
బ్రహ్మవర్చసమ్ । హస్తివర్చసం । పల్వవర్చసం । రాజవర్చసం॥ (౨)
అవగతం నష్టం తమోఽవతమసమ్ । సమంతతస్తమః సంతమసం । అం
ధయతీత్యంధం పచాద్యచ్ । అంధంతమోంధతమసం (౩) రహసి అను
రహసం ॥ అవరహసం । తప్తరహసం (౪) ఉరసి పృథ్వీరసం । విభ
క్త్యర్థేఽవ్యయీభావః ॥ (౫) ప్రగతో ధావనం ప్రాధోవరథః ॥—॥
(౬) శౌభనో రాజాసురాజా । అతిశయితో రాజా అతిరాజా ॥ (౭) ప
రమశ్చాసౌ రాజాచ పరమరాజః । (౮) రాజానమతి క్రాంతోఽతిరా
జః (౯) శౌభనైకస్థినియస్య ససుసక్తః । శౌభనేతిక్షణీయస్య సస్వక్షః॥

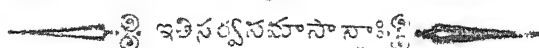
(౧) బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చసః ॥ అచ్చాన్యత్ పల్వరాజభ్యాం చైవ
క్తవ్యం ॥ (౨) అవసంబంధేభ్యస్తమసః ॥ (౩) అన్వవతప్తాద్రహసః ॥
(౪) ప్రతేరురసస్య ప్రమీస్థాత్ ॥ (౫) ఉపసంగాదధ్వనః ॥ (౬) న
పూజనాత్ ॥ పూజనాథాత్పరేభ్యస్సమాసాంతానస్యః । న్వతీపూ
జాయాం । న్వతిభ్యామైవ । నేహ । పరమరాజః । (౭) స్వతీపూజా
యామిత్వక్తతావదత్యసనిషేధః ॥ (౮) అత్రాతేః పూజార్థకత్వా
భావాత్ ॥ (౯) బహువ్రీహాసక్త్యన్త్యేహరిత్యతః ప్రాగవనిషేధః ॥

(౧) నిద్వాయాం । కుత్సిహారాజాకింరాజా । ఏవంకింసఖా । కింగః ।
 టైసాధావః కింరాజః । కింసఖః । కింగవః (౨) సరాజాఅరాజా । ఏ
 వంసఖా । అగః ॥ (౩) నపంథాః । అపథం । అపంథాః । నాస్తి
 పంథాయస్తిన్నపథోదేశః । పథోఽభావోఽపథంనతఃతే ॥ ... ..

అథాబుకృమాసః ॥ (౪) స్తాకాస్తుక్తః । ఆల్పస్తుక్తః । అంతికా
 దాగతః । అభ్యాశాదాగతః । దూరాదాగతః । కృచ్ఛాదాగత
 ఇత్యాది (౫) ఓజసాకృతమ్ । సహసాకృతమ్ ॥ అంభసాకృతం । తమ
 సాకృతమ్ (౬) అంజసాకృతమ్ (౭) మనసాగుప్తామనసాఅజ్ఞాతుంశీలమస్య
 మనసాజ్ఞాయా ॥ (౮) ఆత్తనాపంచమః । ఆత్తనాషష్ఠః (౯) ఆత్తనె
 పదమ్ । ఆత్తనెభాషా । (౧౦) పరస్తేపదమ్ । పరస్తేభాషా ॥

(౧) కిమః టైపె ॥ (౨) సజ్జస్తత్పురుషాత్ । సమాసాంతాన । తత్పు
 రుషాత్కిం । అభ్యుపగమతమ్ । (౩) పథోవిభాషా । సజ్జ స్తూర్వాభ్యుభో
 వాసమాసాంతః । తత్పురుషాది త్యైవ ॥ .....

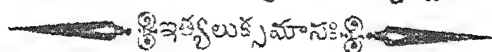
(౪) అలుగుత్తరపదే అలుగభికారః ప్రాగ్భాషః । ఉత్తరపదాధి
 కారస్తాపాదపరిసమాప్తైః । పంచమ్యాస్తాకాదిభ్యః । ఏభ్యఃపంచ
 మ్యాఅలుకృన్యనుత్తరపదే । ఏవమంతికాథాదూరాథాకృచ్ఛాదాగతై
 ర్భ్యః ॥ (౫) ఓజస్సహజంభస్తమసస్తృతీయాయాః । (౬) అంజనఉవ
 సంఖ్యానం । పునానుజోజనుషాభిఇతిచ । యస్యాగృజః పుమాన్ స
 పునానుజః । జనుషాభోబాప్యంధః । (౭) మనసస్సంజ్ఞాయాం ।
 మనసాగుప్తాఅజ్ఞాయనిచ ॥ మనసఇత్యైవ ॥ (౮) ఆత్తనశ్చ । పూర
 ణిఇతిచ క్తవ్యం । జనాదానస్తాత్తచతుథాపవేత్యాదిబహువ్రీహి
 ర్భ్యః ॥ (౯) వైయాకరణాభ్యాసాంపదతుథ్యాణాం ॥ ఆత్తనఇత్యైవ ॥
 (౧౦) పరస్యచ ॥

(౧) త్వదిసారోయస్య సత్వచిసాః (౨) గవిష్ఠిరః యుద్ధిష్ఠిరః (౩) హృది
 సప్తక్ (౪) దివిసప్తక్ (౪) కంఠే కాలాయస్య సకంఠేకాలః || ఉరసి
 లోమా (౫) హస్తే బంధః హస్తబంధః (౬) స్తంభేరమలైశ్చ తిస్తం
 బేరమః | కణ్ఠజవతీతి కణ్ఠజవః | కన్విన్నగురుచరః || (౭) భాశ
 యః | భశయః | గ్రామేవాసః | గ్రామవాసః | గ్రామేవాసీ | గ్రా
 మవాసీ || (౮) చారస్యకుల || (౯) వాచోయుక్తిః | దిశోదండః |
 పశ్యతాహః || (౧౦) దేవానాం ప్రియోమూఖః | అన్యత్ర దేవప్రి
 యః || (౧౧) శునశ్శేషః | శునఃపుచ్ఛః | శునోలాంగూలః || (౧౨)
 దివోదానః || (౧౩) నిందాయాం | దాస్యోపుత్రః | దాసీపుత్రః |
 అన్యత్ర బ్రాహ్మణీపుత్రః (౧౪) హోతురంతేవాసీ | హోతుఃపుత్రః | పి
 తురంతేవాసీ | పితుఃపుత్రః || (౧౫) మాతుష్వసా | మాతుస్వసా ||

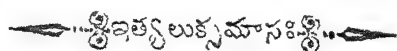
(౧) హలదంతాత్సప్తమ్యస్సంజ్ఞాయాం || హలంతాదంతాచ్చ సప్త
 మ్యఅలుక్సప్తసంజ్ఞాయామ్ || (౨) గవియుద్ధిభ్యాం స్థిరః | అభ్యాం
 స్థిరస్య సస్యషస్సాన్యత్ | (౩) హృద్భ్యాం చ (౪) అమూర్ధమస్తకా
 త్సన్వంగాదకామే || (౫) బద్ధేదవిభాషా | హలదంతాత్సప్తమ్యఅ
 లుక్ | హలదంతాతి || గుప్తిబంధః | (౬) తత్పురుషేకృతిబహు
 తం (౭) శయవాసవాసిష్వకాలాత్ || హలదంతాదిజ్యేవ | నేహాధూ
 మిశయః || (౮) షష్ఠ్యాత్సప్తే | అసక్తో శైత్యబ్రాహ్మణకులం || (౯)
 వాగ్వికృత్యోభ్యయుక్తిపండహరేషు (౧౦) దేవానాం ప్రియైశ్చితచ
 మూఖే (౧౧) శేఫపుచ్ఛలాంగూలేషు శునః || (౧౨) దివశ్చదాసే
 (౧౩) పుత్రేన్యతరస్యాం || షష్ఠ్యాఃపుత్రేవరే అలుగ్వానిందాయాం |
 (౧౪) ఋతావిద్యాయోనిసంబద్ధేభ్యః || విద్యాయోనిసంబంధవాచి
 సఋదంతాత్సప్తమ్యఅలుక్ || (౧౫) విభాషాన్వస్యపత్యోః | ఋదం
 తాత్సప్తమ్యఅలుగ్వాన్వస్యపత్యోఃపరయోః | ఇత్యలుక్ || మాతుఃపితు
 భ్యాం మన్యతరస్యామితిషత్వవికల్పః | లుక్ప్రత్యేతు | మాతృపితృభ్యాం

పిరుష్వస్వసా । పితుస్స్వసా ॥ మాస్వస్వసా పిస్వస్వసా ॥ .....

శ్రీఇత్యలుక్సమాసఃశ్రీ

అథసమాసాశ్రయవిధయః (౧) అవయోరియమతిశయితాబ్రాహ్మణీబ్రాహ్మణీపరాఆస్వతిశయితాబ్రాహ్మణీబ్రాహ్మణీతమాప్రశస్తాబ్రాహ్మణీబ్రాహ్మణీరూపా । ఈషదసమాప్తాబ్రాహ్మణీబ్రాహ్మణీకల్పాకన్తితాబ్రాహ్మణీబ్రాహ్మణీచెలీబ్రాహ్మణీమాత్తానంబూలైబ్రాహ్మణీబువాబ్రాహ్మణ్యాః గోత్రంయస్యాస్సాబ్రాహ్మణీనాత్మా । బ్రాహ్మణీమతా । బ్రాహ్మణీహతా (౨) హృదయఃలిఖితీత్యణిహ్యల్లెఖిఃఘోతాఃహృదయఃలిఖిఃహృదయస్యపియం హృదయః హృదయస్యేదుహదఃమ్ ॥ హ్యల్లానః (౩) హృచ్చోకః । హృదయశోకః । సాహద్యఃమ్ । సాహృదయ్యమ్ । హృదోగః । హృదయరొగః ॥ (౪) పాదాభ్యామజతీత పదాజః ॥ పస్వసేతిసత్వపత్వమ్ ॥

శ్రీఇత్యలుక్సమాసఃశ్రీ

(౧) ఘరూపకల్పచెలడ్బువగోత్రమతహతేషు జ్యోనేకాచోహ్రాస్యః ॥ భాషితపుంస్కాద్యజీప్ తదంతస్యానేకాచోహ్రాస్యస్సాస్య ధ్వరూపకల్ప ప్రశస్యయేషుచెలడాదిమచోతరపదేషు । ఛేలడాదీనివృత్తివిషయేకత్వనవాచీని । తైఃకుత్సితానికుత్సనైరితినమానః జ్యోకిం । దత్తాతరా । భాషితపుంస్కాత్కిం । ఆమలకీతరా । కువలీతరా ॥ నద్యాశ్చేషస్యాన్యతఃస్యాం ॥ అజ్యంతనద్యాః జ్యంతైకాదశ్చఘాదిషు హ్రాస్వోవాస్యాత్ । బ్రహ్మబంధుతరా । బ్రహ్మబంధుతరా । స్త్రితరా । స్త్రీతరా । కృన్నద్యాన । లక్ష్మీతరా ॥ ఉగితశ్చ ఉగితఃపరాయాసదీతద్రుతస్యఘాదిషు హ్రాస్వోవాస్యాత్ । విదుషితరా । హ్రాస్వాభావపక్షేతసిలాదిషి వృత్తిపుంపద్యావః । విదవ్యత్తరా ॥ (౨) హృదయస్యహ్యల్లెఖియదణ్లాసేషు ॥ హృదయస్యహృదాదేశస్సాన్యల్లెఖాదిషు పరేషు ॥ (౩) వాశోకష్యజ్ఞోరొగేషు (౪) పాదస్యపదాభ్యామిగోపహతేషు ॥ ఏమాత్తరపదేషుపాదస్యపదఇత్యదం

తాతః । పదగః । పదోపహతః ॥ (౧) పాదావిధ్యంతితి పద్యాన్య
 ర్కరః । అతదధైకిం । పాదాధాముదకం పాద్యమ్ ॥ (౨) పద్ధిమం
 క్తామ్ । పద్ధతిః (౩) గాయత్రింపచ్చశ్మంసతి । పాదంపాదమిత్య
 థః । ఋగ్భిన్నే । పాదశః కాపాపణం దదాతి (౪) ఉదకపూరి
 తోమేఘః ఉదమేఘః ఉదధిస్సముదః । క్షీరాణ్యుదకానియస్థిక్షీ
 రోదః (౫) ఉదపెవంపినష్టి । ఉదవాసః ఉదవాహనః । ఉదధిఘృ
 తః । (౬) ఉదమంధః । ఉదకమంధః । నేహ । ఉదకస్థానీ । ఉదకప
 ర్యతః ॥ (౭) ఉదమంధః । ఉదకమంధః । ఉదాదనః । ఉదకాదనః
 ఇత్యాది ॥ (౮) గ్రామణ్యపుత్రః గ్రామణిపుత్రః । గ్రామణీపుత్రః ॥
 (౯) శ్రుమదఃపూర్ణంః । శుక్లిభావః (౧౦) భూవాకుంసంభాషణం
 వాభావాన్యసఃభృకుంసః । భృకుంసః భూకుంసః । స్త్రీవేషధారీ
 సతకఇత్యథః । భృవంకుటిః కాటిల్యం । భృకుటిః । భృకుటిః ॥
 భూకుటిః ॥ (౧౧) ఏకస్యాతగతమకరూప్యం । ఏకస్యాక్షీరమేకక్షీరం
 తతదెతస్సాన్యత్ । అన్యతిభ్యాంపాదెచైత్యాణాదికణిః । అబేద్య
 భావానిపాతనాత్ (౧౨) పద్యత్యతదధై ॥ పాదస్యపత్సాన్యతదధైయ
 తివరై । (౧౩) హిమకాషిహతిమచ (౧౪) ఋచశ్చేఃఋచఃపాదస్య ప
 త్సాన్యత్యేవరే (౧౫) ఉదకసోదస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ఉత్తరపదస్యచేతనక్త
 వ్యం ॥ (౧౬) పేషంవానవాహనధిమచ ॥ (౧౭) ఏకహలాదానూరయ
 తవ్యస్యతరస్యాం ॥ ఏకహలాదాకిం । ఉదకస్థానీపూరయితవ్యేకిం ।
 ఉదకపర్యతః ॥ (౧౮) మంథాదనసక్తుమిందువజ్రభారహారవీనధగానో
 మచ ॥ (౧౯) ఇకోహ్రస్వాఽజ్యోగాలవస్య ॥ ఇగంతస్యాజ్యంతస్య
 హ్రస్వోవాస్యామత్తరవదే । (౨౦) ఇయజువజ్ఞావినామవ్యయానాం
 నెతివాచ్యం (౨౧) అభృకుంసాదీనామితి నక్తవ్యం । అకారోనైసవిధీ
 యతఇతి వ్యాఖ్యాంతరం ॥ (౨౨) ఏకతద్ధితేచ । ఏకాశబ్దస్యప్రా
 వ్యసాన్యత్తద్ధితేఉత్తరవదేచ ॥

(౧) రెవతిపుత్రః । కాళిదాసః । అజక్షిగం (౨) అజాయాభా
వః అజప్తం । రోషిణిప్తం । (౩) ఇష్టకాభిశ్చితం ఇష్టకచితం । వ
క్తేష్టకచితం । ఉషికతూలం । ముంజేషికతూలమ్ । మాలధారి । ఉ
త్పలమాలధారి॥ (౪) సత్సంకరోతీతిసత్సంకారః । అగదంకారః । అ
స్తుంకారః ॥ (౫) తిమింగిలతీతితిమింగిలః ॥ (౬) తిమింగిలగిలః ॥
(౭) రాక్రాచరతీరాత్రించరఃరాత్రిచరః । రాత్రిమటః । రాశ్య
టః (౮) సమానఃపక్ష్యాయస్యసపక్ష్యః । సధర్మా । సజాతీయః ॥
(౯) సమానంశ్యేతిరస్య సశ్యేతిఃపిన్సంసజసపదకత్వాది(౧౦)సమా

(౧) జ్యోవోస్సంజ్ఞాచ్ఛాదనోబహుళం ॥ (౨) త్వేచ॥త్వప్రత్య
యేజ్యోవోహ్యస్యః ॥ (౩) ఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూలధారిమ
ఇష్టకాదీనాం తదంతానాంచ పూర్వపదానాంవితాదిమ క్రమాదు
త్తరపదేమ హ్యన్వసన్స్యత్ ॥ (౪) కారేసత్యాగదస్య । ముమ్స్యాత్
అస్తాశ్చేతివాచ్యం । (౫) గిలేఽగిలస్య ॥ అగిలస్యకిం । గిలగిలః ।
(౬) గిలగిలేచ ॥ (౭) రాత్ర్యేకృతివిభాషా । (౮) సమానస్యచ్ఛాద
స్య మూర్ధాప్రభ్యత్వదర్శేమ । సమానస్య సన్స్యదు త్తరపదేన
తుమూర్ధాదిమ । అనుభ్రాతాసగభ్యః । అనుసఖాసయూభ్యః ।
యోనర్హనుత్యః । తత్రభవఇత్యథేసగభాసయూభసమతాద్యదితియ
త్ । అనూర్ధాదిమకిం । సమానమూర్ధా । సమానప్రభృతయః । స
మానోదర్కాః । సమానస్యేతియోగోవిభజ్యతే । తేనసపక్ష్యః । సా
ధర్మ్యం । సజాతీయమిత్యాదిసిద్ధమితికాశికా । అథవాసమాశ్చస్పదృశ
వచనోష్ఠి । సదృశస్సఖ్యాససఖితియథా । లెనాయమన్వపదవిగ్రహణ
బహువ్రీహిః । సమానఃపక్ష్యాయస్యేత్యాది ॥ (౯) జ్యోతిజానపద
రాత్రినాభినామగోత్రరూపస్థానవణావయోవచనబంధమ ॥ ఏమ
ద్వాదశసూత్తరపదేమ సమానస్య సన్స్యత్ ॥(౧౦) చరణేభ్రహ్మచా
రిణి । బ్రహ్మచారిణ్యుత్తరపదేసమానస్య సన్స్యచ్ఛరణసమానత్వ

౪౦

సమాసచక్రవర్త్యాఖ్యగ్రంథే

నాబ్రహ్మచారి సబ్రహ్మచారి || (౧) సమానేతీర్థేగురావసత్తితి
 సతీర్థః || (౨) సమానెడదరెభవసోదర్యః || సమానోదర్యః
 (3) సమానాదృశ్యతఇతిసద్భక్ | సద్భక్ | సద్భక్తిః || (౪) అయమి
 వద్భక్త్యతఇతి చాద్భక్ | ఈద్భక్ | ఈద్భక్తిః | కథనద్భక్త్యతఇతి || కీ
 ద్భక్ | కీద్భక్ | కీద్భక్తిః | (౫) సఇనద్భక్త్యతఇతీతాద్భక్ | తాద్భ
 క్ | తాద్భక్తిః | తత్పురిమాణమస్యతావాక్ || (౬) అన్యస్థిన్నాశీః
 అన్యదాశీః | అన్యస్థిన్నాశాఅన్యదాశా | ఏవమన్యదాస్థాఅన్యదాస్థి
 తఃఅన్యదుత్సుకః | అన్యమాతిః | అన్యద్రాగః ||

సగమ్యమానే | చరణశ్శాఖా | బ్రహ్మవేదః | తదభ్యయనాథం వ్రత
 తమపిబ్రహ్మశర్చరతీతిబ్రహ్మచారి||—|| (౧) తీర్థేయేతిర్థడ తరపదే
 యాదాప్రత్యయేవివక్షితేసమాసస్యససాస్యత్ | సతీర్థ్యః ఏకగురుః | సమా
 సతీర్థేవాసీతియత్ప్రత్యయః (౨) విభాషాదరె | యాదాప్రత్యయేవివ
 క్షితేఇత్యేవ (3) దృగ్దృశవతుషుదృశ్యేచేతివక్తవ్యమితి సాదేశః (౪) ఇ
 దంకిమోరీశీ||దృగ్దృశవతుషు ఇదమఈశ్ కిమఃకీసాస్యత్ | దృశ్యేచ (౫) ఆ
 సర్వనామ్నః || సర్వనామ్న ఆకారోరొంతాదేశసాన్విదృద్దృశవతుషుదృ
 ష్యేచ || సమాసేంగులెస్సంగః | అంగులిశబ్దాత్సంగస్యసన్యమూర్ధాన్య
 సాన్విత్సమాసే | అంగులీషంగః | సమాసేకిం | అంగులెస్సంగః || భీరో
 స్థానమ్ || భీరుశబ్దాత్ స్థానస్యసన్యమూర్ధాన్యసాన్విత్సమాసే | భీరు
 స్థానం | అసమాసేతుభీరోస్థానం | జ్యోతిరాయషస్తామః | ఆభ్యాం
 స్త్రామస్యసన్యమూర్ధాన్యసాన్విత్సమాసే | జ్యోతిష్టోమః | ఆయు
 ష్టోమః | సమాసేకిం | జ్యోతిషఃస్త్రామః | సుషాదిషుద || సన్యమూ
 ర్ధాన్యః | కోభనంసామయస్యసుషామా | సుషంధిః || (౬) అషష్ఠ్య
 తృతీయాష్టసాన్విన్యస్యదుగాశీరాశాస్థాస్థితాత్సుకోతి కాఽకరాగచ్ఛే
 షు | అన్యశబ్దస్యదుగాగమసాన్విదాశీరాదిషుపరేషు | అషష్ఠీత్యా
 దికిం | అన్యసాన్విన్యవహాశీః అన్యాశీః ||

(౧) ఇథానాంప్రసృత్యనః ఇర్థప్రవశ్చనః కురారః । గోదోహనీస్తాలీ
సప్తమతత్పురుషాయథా (౨) అత్యేషుశోండోఽక్షశౌండః । ఈ
శ్వరేతిచిఈశ్వరాధీనః । కావ్యేషుకుశలః కావ్యకుశలః (౩) సాంకాశ్యే

(౧) కృత్యోగాదవష్టినమస్యతఇతివాచ్యం ॥ సనిధాకారణే । నిర్ధా
రణేయావష్టినానసమస్యతే । నృణాంద్విజశ్శ్రేషః । ప్రతిపదవిధానావ
ష్టినసమస్యతఇతివాచ్యం । సర్వియాజ్ఞానం ॥ పూరణగుణసుహి
తార్థసదస్యయితవ్యసమానాధికరణేన । పూరణాద్యర్థేస్సదాదిభి
శ్చవష్టినసమస్యతే ॥ పూరణే । సతావష్టః । గుణకాకస్యకాష్ట్యం
బ్రాహ్మణస్యశుక్లాః । యదాప్రకరణాదినాదంతాత్మివిశేష్యంజ్ఞాతం
తదేదముదాహరణమ్ । అనిత్యాయంగుణేననిషేధః । సంజ్ఞాప్రమాణత్వా
దిత్యాదినిర్దేశాత్ । తేనార్థగౌరవంబుద్ధిమాంద్యమిత్యాదిసిద్ధమ్ ।
సుహితార్థాస్తృత్యర్థాః । ఫలానాంగుహితః । తృతీయాసమాస
స్తునాదేవ । స్వరేవిశేషః । సత్ । ద్విజస్యకుర్వకకుర్వాణోవాకిం
కరఇత్యర్థః । అవ్యయం । బ్రాహ్మణస్యకృత్యా । పూర్వోత్తరసాహ
చర్యాల్పదవ్యయమెవగృహ్యతే । తేనతదుపరిత్యాదిసిద్ధమితిరక్షితః ।
తవ్యః । బ్రాహ్మణస్యకర్తవ్యం । తవ్యతాతుభవత్యేషస్యకర్తవ్యం । ద్వి
జకర్తవ్యం । స్యరెభదః । సమానాధికరణేతక్షకస్యసర్వస్య । విశేషణస
మాసస్విహబహుళగ్రహణాన్నగోధేనొరిత్యాదిమబోగయవతీ
త్యాదీనాంవిభక్త్యంతరచరితార్థానాం పరత్యాద్యాధకష్టస్థీసమా
సః ప్రాప్తపాప్యనేనవార్యతే ॥ కైనచపూజాయాం । మతిబుద్ధి
త్యాదినావిహితాయః క్తస్తదంతేనవష్టినసమస్యతే । రాజ్ఞాంమ
తిబుద్ధః పూజితోవా । రాజపూజితఇత్యాదౌతుభూతేక్తాంతేన స
హత్వతీయాంతస్య సమాసః (౨) సప్తమిశౌండే ॥ సప్తమ్యంతంశౌం
డాదిభిఃప్రాగ్వత్ । అధిశబ్దోత్పత్యతే । అధ్యుత్పదవాదితిభిః ।
(౩) సిద్ధశుష్కపక్షబంధైశ్చ ॥ ఏతైస్సప్తమ్యంతంప్రాగ్వత్

(౧) పురగంచతద్వసంచపురగావణం - మిత్ర) గావణం సిద్ధి కావణం శా
రికావణం - కొటరావణం || కింశులకాగిరి:- (౨) వనస్యాగ్రైశ్శేష
ణం - (౩) కృషిరస్యాస్థీతికృషివళి - (౪) అమరాఅస్యాంసంతిప్యమ
రావతీ - (౫) శరావతీ - (౬) పరిపాకః - పరిపాకః (౭) అష్టసులూషామ
వదంప్రతిష్ఠాయస్యతదష్టాపదంసువణం (౮) విశ్వస్యమిత్రం విశ్వమి

(౧) వనగిర్యోస్సంజ్ఞాయాం కొటరకింశులకాదీనాం- కొటరాదీనాం
వనెవ రెకింశులకాదీనాం గిరౌపరేదీర్ఘస్సాన్యత్సంజ్ఞాయాం । వసంపు
రగామిశ్చకాసిద్ధ్రికాశారీకారోటరాగైభ్యః - వనశబ్దస్యోత్తరపద
స్య ఏభ్యఏవణత్వం నాన్యేభ్యః - (౨) రాజదంతాదిమ నిపాతనాత్స
ప్తమ్యాఅలుక్ ప్రాతిపదికార్థమాత్రేప్రథమా - (౩) వలే ॥ వలప్
త్యయే పరేదీర్ఘస్సాన్యత్సంజ్ఞాయాం - (౪) మతౌబహ్వచౌఽనజ
రాదీనామితిదీర్ఘః - (౫) శరాదీనాంచ - (౬) ఉపసగన్యఘజ్ఞ
మనుష్యేబహులం - ఉపసగన్యబహులం దీర్ఘస్సాన్యద్వైతేవ
రేఫతుమనుష్యే । అమనుష్యేకిం - నిషాదః । ఇకఃకాశే - ఇగంతౌ
వసగన్యదీర్ఘస్సాన్యత్కాశే । వీకాశః - నీకాశః ॥ ఇకఃకిం,వగ్
శః - (౭) అప్తవసంజ్ఞాయాం । ఉత్తరపదేదీర్ఘః - సంజ్ఞాయాంకిం ॥
అప్తపుత్యః (౮) మి త్రేచషౌ ॥ ఇతిదీర్ఘః - ఋషౌకిం । విశ్వమి
త్రౌమాణవకః - శునోదంతదంష్ట్రైకణకుండవరాహపుచ్ఛపదేమ
దీర్ఘౌవాచ్యః ॥ శ్వాదంతఇత్యాది - విభాషౌషధివసన్పుతిభ్యః ॥ ఏ
భ్యోవసస్యణత్వం వాస్యౌత్ - దూర్వావణం । దూర్వావనం ॥ శిరీష
వణం - శిరీషవనం । ద్వ్యౌక్త్ర్యజ్ఞాభ్యమేవ - నెహ । దేవతారువ
నం- వాహనమాహితౌత్ । ఆరోప్యదుహ్యతే తదాన్విచిస్థాన్నిమి
త్తాత్పరస్యవాహనసకారస్య ణత్వంస్యౌత్ - ఇక్షువాహణం । ఆ
హితౌత్కిం - ఇంద్రవాహనం । ఇంద్రస్వామికం వాహనమిత్యర్థః ॥
వహత్యైటివృద్ధిరైవనూత్రేనిపాతనౌత్ - వాభావకరణయోః ॥

త్ర్యంయస్యేతివాచిశ్వామిత్యః - (౧) తత్కరోతితితస్కరః । బృహతః

పాసస్యణత్వం - ఊరపాణం ॥ ఊరపానం - గిరినద్యాదీనాంవా । గిరి
ణదీ - గిరినదీ । చక్రణితందా - చక్రనితందా ॥ ప్రాతిపదికాం తను
మిష్టిభక్తిమచ - పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ఏమబ్ధితస్యనస్యతో
వాస్యాత్ - ప్రాతిపదికాంతే । మాషవాపిణా - సుమి । పీహివాపా
ణివిభక్తా - మాషవాపిణి వత్సేమాషవాపిసావిత్వాద్గోష్పదంసేవి
తా సేవితప్రమాణేమ - సుత్ సస్యవత్వంచ నిపాత్యతే । గావోపద్య
నైస్త్విదేశెసగోభిస్సేవిత్వాగోష్పదః - అసేవితే, గోష్పదాన్యరణ్యా
ని । ప్రమాణే - గోష్పదమాత్మక్షేత్రం ॥ సేవితేత్యాదికిం - గోః
పదంగోపదం - ఆస్పదంవృత్తిప్రాయం ॥ ఆత్మయాపనాయస్థాసేసు
ణ్నిపాత్యతే - ఆస్పదం ॥ ప్రతితికిం - ఆపదాల్ ఆపదమ్ । ఆశ్చర్యమ
నిత్యే - అద్భుతేసుత్ । ఆశ్చర్యంయదినభుంజీత - అనిత్యేకిం ॥ ఆచ
ర్యంకర్తృశోభనం - వర్చస్కృతవస్కరః ॥ కుత్సితంవర్చోవర్చస్కమ
న్నమలంతస్త్విసుత్ - అవకీర్ణతిష్యవస్కరః ॥ వచస్కీకిం ॥ అవ
కరః - అపస్కరారథాంగం । అవకరోశ్యః - విష్కరశ్యకునిర్వికిరో
వా ॥ ప్రతిష్కృతశ్చక శేః - కశగతిశాననయోరిత్యన్యప్రతిపూర్వస్యవ
చాద్యదినుశ్చిపాత్యతేవత్వంచ - సహాయపురాయాయావాప్రతిష్కృ
తశ్చత్యచ్యతే । క శేకిం - ప్రతిగతఃకశాంప్రతికపోశ్యః ॥ ప్రసూన్య
హరిశ్చంద్రావృషీ - హరిశ్చంద్రగృహణమమంత్రాధం ॥ ఋషీ
కిం - వ్యకణోష్ఠదేశః । హరిశ్చంద్రోమాణవరః - మస్కరమస్కరి
ణౌ షేషపరివ్రాజకయోః ॥ మకరశబ్దోఽపువృత్తస్సేతిస్ససుడినిశ్చ
నిపాత్యతే - షేషిత్వాదికిమ్ । మకరోగ్రాహః - మకరీసముద్యః ।
కారస్కరౌవృక్షః । కారంకరోతితికారస్కరౌవృక్షః - అన్యత్రకార
కరః ॥ పారస్కరప్రభృతీనిచసంజ్ఞాయాం - ఏతానిసమూహానినిపాత్య
నేనామ్ని । పారస్కరః కిష్కింధా - (౧) శిద్ధప్రమాతోకరవత్వో

౧౫

సమాసచక్రవర్త్యాఖ్యగ్రంథే

పతిః - బృహస్పతిః (౧) ప్రియస్వపావస్యచిత్తిశ్శుద్ధిఃప్రియశ్చి
త్తిః - ఏవంప్రియశ్చిత్తం - శతాత్పరాణిపరశ్శతానీత్యాది ॥ ...*

—*—||ఇతిసమాసాఖ్యోవిధయః*—||

—*—||*—||

శ్చోరదేవతయోస్సుత్తలూపశ్చ - తాత్పర్యంచరైస్స దశారోహా
భ్యః - తద్బృహత్సార్వకారతకారౌ లుప్యేతేకరవత్యోస్తుసుట్ ॥
చోరదేవతయోరితిసముదాయోపాధిః - (౧౦) ప్రియస్వచిత్తిచిత్త
యోః - పరశ్శతానీత్యత్యసుప్తపెతివాపంచమీతియోగవిభాగాదాప్య
సమాసః - రాజదంతాదిత్యాచ్చతశబ్దస్యపరనిపాతః - పారమారా
దిత్యాత్సుట్ - ఏవంపరస్సహస్రం - వనస్పతిరిత్యాదావపిసుట్ ॥

కర్నాటదేశాధీశత్రింకృష్టరాజేంద్రమీయమా ।

ధర్మాధికారిశ్రీచక్రవర్త్యయ్యంగార్భధీమతా ॥౧॥

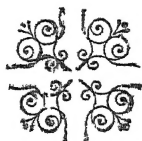
సిద్ధాంతకౌముద్యాగ్నేయపురాణోక్త్యనుసారతః ।

సమాసచక్రవర్తీత్థంపరిష్కృత్యప్రకాశితః ॥౨॥

నవప్రమాణసమాసచక్రవర్త్యాఖ్యగ్రంథస్సమాప్తః.

—*—||*—||

—*—||*—||

శ్రీమద్విశ్వకర్మసూత్రము.

శ్రీమత్తాతాచార్యకృత సమాసశిఖామణి ప్రారమ్భః.

శేషాచలశిరోభూషా త 'మాయుభవతాస్తహః - యన్నిరస్తనలేస్తామో
తమస్తతిసమస్కృతి ॥౧॥ వక్ష్యేతిత్పురుషంకర్తృధారయంచాలబుద్ధయే
బహువ్రీహీంవ్యగుంధ్వస్త్య మ్యయాభావమేవచ ॥ ౨ ॥ సమాసాష్ట
ఋసంక్షిప్తాఅస్థావిశతధాపునః - తత్రాష్టధాతత్పురుషస్సప్తధాకర్త
ధాంయః ॥౩॥ సప్తధాచబహువ్రీహీ ద్విభాగద్విభాగోద్విధిధాద్విధా ॥
ద్వివిధశ్చాప్యయాభావశ్చిష్టావిశతిఃకర్మాత్ ॥ ౪ ॥ తత్రతిత్పురుష
స్యాష్టా ప్రకారాకప్రబ పిచ్ఛహమ్ - ప్రథమాద్యాస్తత్పురుషాస్స
ప్తధాస్యత్ప్రత్యక్షః ॥౫॥ ఏకేషావిగ్రహంవక్ష్యే సమాసానాంయ
థాకర్మాత్ - విభజ్యగృహ్యతేయస్సవిగ్రహఃపరికిర్తితః ॥౬॥ అనేకశబ్ద
సద్ధిస్తుసమాసకథ్యతేయథా- అర్థంగుడస్సార్థగుడోఽబ్ధింగతాబ్ధిగతా
నది ౭॥ వాచాశ్లేష్ఠసువాక్ష్మశ్లోఽగ్బలిస్తుదిశేజలిః - సింహద్భయం
సింహభయం భూపతిసుభువనపతిః ॥౮॥ విష్ణోభక్తిరిష్ణుభక్తిర్నాశోఽ
ఽనకౌవనగౌరవః॥ప్రకారాంత్యవైకర్తృధారయస్యబ్రహ్మహమ్॥౯॥
విశేషణపూర్వపదో విశేష్యపూర్వపదో విశేషణోభయపద ఉపమాన
పూర్వపద ఉపమానోత్తరపదస్సంభావనాపూర్వపదోఽవధారణాపూ
ర్వపదశ్చైతికృష్ణశ్చాపౌకంబళశ్చకృష్ణకంబళఉత్తమః-ద్విజశ్చాపౌకుం
జరశ్చద్విజకుంజరఅగతిః ॥౧౦॥ మధురంచతదామలంచమధురామలంచ
జాంబవం - ముక్తైవధవశౌముక్తాధవశౌదివితారకా ॥౧౧॥ అస్యమబ్జ
మివాస్యాబ్జంగోభ్రమోగౌరితిభ్రమః - విద్యైవధూషణంవిద్యాభూ
షణంకర్తృధారయః ॥౧౨॥ బహువ్రీహేఃప్రకారాంస్తుసప్తకాకథ
యామ్యహమ్ - ద్వివదో బహుపదస్సహపూర్వపదస్సంఖ్యోత్తరపద

సంఖ్యాభియోపదోవ్యతిహార లక్షణోదిగంతరాశలక్షణశ్చేతి - ద్వి
 తీయాదివిభక్త్యర్థభవదన్యపదార్థకే || ౧౩ || బహువ్రీహిర్నప్రభ
 మావిభక్త్యర్థేఐతిస్థితిః - ఆశ్రితా బ్రాహ్మణాయంన ఆశ్రిత బ్రా
 హ్మణఃప్రభుః || ౧౪ || నిర్జితారిపవాయేన సనిర్జితరిపుర్నువః - ఆసీ
 తాఃపశవాయస్తేన అసీతపశుఃకృతుః || ౧౫ || విగతంక ల్తవంయస్తా
 త్సోయంవిగతక ల్తవః - తుషారాశ్చవయోయస్య సతఃషారదృవిశ్శశీ
 || ౧౬ || బహువ్రీహిర్నప్రభుః సబహుభిమరస్తవః - నవిద్యతేగదా
 యన్యసోఽగదఃపభ్యభోజనః || ౧౭ || ద్విపదఃకథితశ్చేపంవత్సేబహు
 పదంకృమాత్ - ప్రాప్తశ్చిత్త్యపశుర్యాంసా ప్రాప్తచిత్త్యపశుర్నదీ || ౧౮ ||
 శ్చుతాఽనఘాహరిర్యేనస్తుతానఘహరిఃకవిః - దత్తంపూర్ణంవయోయ
 స్తేదత్తపూర్ణవయాశ్శిశుః || ౧౯ || వీతంనర్వంబలంయస్తాద్వీతసర్వబ
 లూహినిః - దక్షాఃప్రాజ్ఞాస్సుతాయస్యదక్షప్రాజ్ఞసుతోమహా || ౨౦ ||
 శుల్లాతీచ్ఛాదుగ్మాయస్తిస్తత్ఫుల్లాచ్ఛాదుగ్మంవనమ్ - అవిద్యమానా
 శుద్ధాధీర్యస్యసోశుద్ధధీజడః || ౨౧ || బహువ్రీహిర్నప్రభుఃపదఃకృమే
 తైవదర్శితః - సహపూర్వపదాదీంస్తుబహువ్రీహిర్నప్రభుః || ౨౨ ||
 త్రివిదైస్సహవర్తనైశ్చితినద్యవిణావిశః - దశానాస్తునమీపయేనరాడప
 దశాశమే || ౨౩ || పశ్చిమాఃపశ్చిమాషడావ బ్రాహ్మణానికేతేస్థితాః |
 యద్ధంకేశేషుకేశేషు గృహీతేవదంప్రవర్తతే || ౨౪ || కేశాకేశితయోద్య
 ధ్ధంకిరాశాద్ధనయోరభూత్ - దండేర్ధండేఃప్రహృత్యేదం గాఢంయ
 ధ్ధం ప్రవర్తతే || ౨౫ || దణ్డోదణ్డితయోద్యధ్ధం భీమకౌరవయోరభూత్ |
 పూర్వస్యాశ్చోత్తరస్యాశ్చోద్యధ్ధంప్రవర్తతే || ౨౬ || సాదిక్ష్మ
 ర్వోత్తరాక్షాయా బహువ్రీహిర్నప్రభుః - సంఖ్యాపూర్వోద్విగుస్త
 స్య ప్రకారాద్వోద్విగుప్రవర్తతే || ౨౭ || వికస్యత్యేకవచన మన్యస్యబ
 హువాగ్భవేత్ - తిస్రస్సమామృతాస్సంఖ్యాస్త్రిసంఖ్యం త్రిపురంయ
 థా || ౨౮ || త్రియోలాకాస్త్రిలోకీచనప్రవర్తయైశ్చిత్యమాత్ - చార్థ

భవ్యద్వైవిధ్యవేచ్ఛాద్ధరాశ్చతావగస్సుస్సముచ్చయః || ౨౯ || శాస్తాతయ
 స్సమాహారఇతిరేతరయోగకః - ఏషాద్వైవిధ్యసమాసాద్ధానమాసాద్ధా
 పరాయథా | ౩౦ || రామోగతౌలక్షణశ్చ గచ్ఛత్సితిసముచ్చయః |
 సూపమానయనర్చిశ్చానయోత్యనావచయోయథా | ౩౧ | సమాహారకన్య
 చిత్తత్రస్యాదేకవచనంయథా - హస్తీచాశ్వశ్చహస్త్యశ్వం శంఖదుం
 దుభిమర్దశ్చ || ౩౨ || శంఖశ్చదుండుభిశ్చేన మర్దశశ్చైతివిగ్రహః |
 వాసుదేవశ్చార్జునశ్చవాసుదేవార్జునౌగతి || ౩౩ || ద్విధాప్రోక్తోవ్య
 యీభావోఽవ్యయపూర్వపదస్తథా - నామపూర్వపదశ్చాపిసర్వోపవ్య
 వ్యయసంజ్ఞకః || ౩౪ || ఉపకుంభస్తుకుంభస్య పమీపేఽవ్యయపూర్వకః ||
 ౩౫ || రిపువృత్తి రిపోర్తాత్రా స్యాదేవం నామపూర్వకః - లుక్సమా
 సోఽలుక్సమాసఇతితౌప్రబ్రవీమ్యహం-భేగచ్ఛతితుయఃప్రాణీసఖగో
 లుక్ప్రకీర్తితః || ౩౬ || వనచరతియఃప్రాణీ సతతం సవనేచరః - పంకే
 రోహతియత్పుష్పంతత్పంకేరుహమిత్యుక్త్ || ౩౭ || శాకప్రియఃపార్థివో
 యస్సచాయంశాకపార్థివః - ఛాయాప్రధానాస్తరవా యేచ్ఛాయాతర
 వావనె || ౩౮ || ఏవంసర్వసమాసాశ్చ సంక్షేపేణప్రకాశితాః - పీయ
 తామనయాకృత్యా శ్రీనివాసాజగత్పతిః || ౩౯ || నవినదుర్గతాతెనశ్శిశ్నే
 లానవ్యయజన్తనా | కృతౌబాలవిబోధాయస్యాత్సమాసశిఖామణిః || ౪౦ ||

